

Harran İlahiyat Dergisi | Harran İlahiyat Journal

Sayı/Issue: 50, Aralık/December 2023, 198-220

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/hij/issue/80883>

ISSN 2791-6812

Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Tasavvufî Kültürle Kamufle Edilen Bir Yapılanma: Ömer Fevzi Mardin'in Ömeriyya Kolu

An Organization Camouflaged by Sufi Culture During the Early Republican
Period: Ömer Fevzi Mardin's Ömeriyya Sect

Yazar Bilgisi Author Information

Sevda AKTULGA GÜRBÜZ

Dr. Öğr. Üyesi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Van, Türkiye
Asst. Prof., Yüzüncü Yıl University Faculty of Theology, Van, Türkiye
ysfgrbz65@gmail.com , www.orcid.org/0000-0003-1450-4632

Makale Bilgisi Article Information

Makale Türü Article Type	Araştırma Makalesi Research Article
Yayın Etiği Publishing Ethics	Bu makale, iThenticate yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir. Makale, çift taraflı kör hakemlik yöntemiyle en az iki hakem tarafından incelenmiştir. This article has been scanned by iThenticate software and no plagiarism detected. It has been examined by at least two referees using double sided blind refereeing method.
Finansman Funding	Yazar, bu çalışma için herhangi bir dış fon almadığını beyan eder. Author declares that he get no any external funding for this study.
Çıkar Çatışması Conflict of Interest	Yazar bu çalışmayla ilgili herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder. Author declares that there is no any conflict of interest related to this study.
DOI	https://doi.org/10.30623/hij.1286165
Geliş Tarihi / Received	Kabul Tarihi / Accepted
20 Nisan/April 2023	15 Aralık/December 2023

Öz

Bu çalışma, Türkiye’de Arûsî Selâmî Tarîkatının Ömeriyye Kolunun kurucusu Ömer Fevzi Mardin’in tasavvufî görüşleri ile Ömeriyye kolunun faaliyetlerini kapsamaktadır. Modernleşme ve devrimleri yerleştirme ülküsüyle hareket eden Cumhuriyet Türkiye’sinin kurucu üyelerinden biri olan Ömer Fevzi Mardin’in görüşleri sosyo-kültürel bir realite olarak bir kısım insanın hayatında yer edinmiştir. Belirtmek gerekir ki dinin etkisinin farkında olan kurucu erkler içerisinde, yeni bir toplumsal yapı oluşturmak için yerleşik usullerin dışında yoruma açık bir tasavvufî anlayışı benimseyen görüşler ortaya atılmıştır. Çağdaş bir ulusu yaratacak ve yaşatacak ideolojiyi elde edebilmek için toplumu en güçlü şekilde ayakta tutan din bağına yeni bir yorumun gerekli olduğunu düşünen bu anlayış müntesiplerinin hedefi, uygarlığın tarîkatını kurmak olmuştur. Bu müntesiplerden biri Ömer Fevzi Mardin; Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde Trablusgarb Savaşı başta olmak üzere birçok savaşta komutanlık yapmanın yanında idari görevlerde de bulunmuştur. Mardin; Kâdirî ve Nakşî icâzetlerine sahip Mardinîzâdelere olarak bilinen ünlü ve entelektüel ailenin mensubu olarak tasavvufî hayata yönelmiştir. Libya görevinde iken Şehbenderzâde Ahmet Hilmi tarafından Osmanlı Devleti’nde tanınan ve Şâzeliyye Tarîkatı’nın Kuzey Afrika’daki kollarından biri olan Arûsiyye’nin Pîr-i Sânisî olan Şeyh Abdusselâm el-Esmer’e üveysilik yoluyla intisab etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra Arûsî Selâmî Tarîkatı’nın Ömeriyye kolunu kuran Mardin, resmi ideolojinin benimsediği din anlayışına uygun eserler neşretmiştir.

Çalışmamızın kapsamını Ömer Fevzi Mardin’in eserleri çerçevesinde tasavvufa dair görüşleri oluşturmaktadır. Bu görüşler, Cumhuriyet Türkiye’sine hâkim kılınmak istenen dinî, siyasî ve kültürel atmosferin yerleşmesine destek verir mahiyettedir. Nitekim Mardin, tasavvufun “zamanın rûhuna uygun” laik Türkiye Cumhuriyeti’nde barış ve düzeni sağlayacak tarzda yeniden yorumlanması gerektiğini iddia etmiştir. Çağdaş insanın çözüm beklediği sorunları çözenin ve kardeşçe yaşamının yolunun insan sevgisine dayalı bir tasavvufî nizamla sağlanabileceğini belirterek tasavvufî kavramları toplumsal değişimle izah etmeye çalışmıştır. Bununla beraber kendisine yöneltilen suçlamalarda görüleceği üzere dinleri insanları kurtuluşa ulaştırma aracı olarak gördüğü için tahrif, tebdil ve tağyire uğrayan Yahudilik ve Hıristiyanlık pasajlarıyla düşüncelerini desteklemiştir. Diğer suçlamalar ise “Manevî Cihazlanma Derneği” adıyla bilinen masonluk toplantılarına katılması, Dinler arası diyalog faaliyetlerinin içerisinde yer alması, gayr-i müslimler adına mevlit okumanın caiz olabileceği yönünde fetvalar vermesi, Kore savaşına katılan Amerikalıları şehit sayması ve isprizmayı savunan bir tavır içerisinde olmasıdır. Ancak dinî camiada eleştirilen Mardin’in Cumhuriyet’in kurucu unsurlarının düşünceleriyle uygun ideolojik ve düşünsel anlayışı benimsemesi, devrin sûffilerinin maruz bırakıldığı sert müdahalelere yol açmamıştır.

Çalışmamız Ömer Fevzi Mardin özelinde Cumhuriyet Dönemi’nde tasavvufî hayatın seyrinde sapmanın bir örneği olarak önem arz etmektedir. Ömeriyye’nin tarîkat şeyhliğini yapan, mürîdlerince itibar gören ve tasavvufu kendince yorumlayan Mardin’i “sûffî”, “şeyh” şeklinde adlandırmak yerine insan merkezci ve hümanizmi esas alan bir “düşünür” olarak görmek daha yerinde olacaktır. Bir Cumhuriyet projesi olduğu görülen Mardin’in tasavvufa dair fikirlerini sunmak, hem klasik sûffî anlayışla farkını ortaya koyması hem de bir devrin ideolojisini anlamayı kolaylaştırması açısından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Cumhuriyet Dönemi, Ömer Fevzi Mardin, Ârûsî Selâmî Tarîkatı

Abstract

Ömer Fevzi Mardin is the founder of Ömeriyya, a branch of the 'Arūsī Salāmī Sect in Turkey. This study provides an overview of Ömer Fevzi Mardin's şūfī views, as well as the activities of the Ömeriyya Sect. Acting with the ideal of modernization and revolutions, Ömer Fevzi Mardin, one of the founding members of the Republic of Turkey, gained ground in some people's lives as a socio-cultural reality. It should be noted that among the founding powers, who were aware of the influence of religion, there were views that adopted a mystical understanding that was open to interpretation outside the established methods to build a new social structure. To establish the ideology that would create and sustain a modern nation, the followers of this movement aimed to establish a modern sect as they supported a new interpretation of the bond of religion, which tightly held the society together. Being one of these followers, Ömer Fevzi Mardin served as a commander in several wars, including the Tripoli War, and he also performed administrative duties. Mardin was a member of a renowned and enlightened family that was known as the Mardinizades. They had Qādirī and Naqshī authorization ('ijāzah) and led a şūfī life. While he was on duty in Libya, he got affiliated with Sheikh 'Abd al-Salām al-Asmar, who was known in the Ottoman Empire by the name Şebenderzāde Ahmed Hilmi. He was the Pīr al-Thānī of 'Arūsīyya, one of the branches of the Shādheliyya Order in North Africa. Mardin founded the Ömeriyya branch of the 'Arūsī Salāmī Sect after the foundation of the Republic of Turkey. He published works in line with the religious philosophy adopted by the official ideology in Turkey.

The present study discusses Ömer Fevzi Mardin's views on sufism based on his works. These views apparently advocated the establishment of the intended religious, political and cultural atmosphere in the Republic of Turkey. For instance, he claimed that sufism should be reinterpreted "in accordance with the spirit of the period" to ensure peace and order in the secular Republic of Turkey. He stated that the best way to solve the problems of modern people and to ensure brotherhood was a şūfī order centred on human love, and he attempted to explain şūfī concepts through the lens of social change. However, he was accused of supporting his thoughts with passages from Judaism and Christianity, which are distorted, altered and converted religions, as he regarded religions as a means for ensuring people's salvation. He was also accused of attending masonry meetings that were known as "the Association of Spiritual Endowment", participating in interfaith dialogue activities, issuing fatwas permitting to recite Mawlid for non-Muslims, treating the Americans that lost their lives in the Korean War as martyrs and being an advocate of spiritualism. Nevertheless, as Mardin adopted the ideological and intellectual views parallel to those held by the building blocks of the Republic, he hardly experienced the harsh interventions against the şūfīs of the period. Yet, the religious community criticized him for adopting these views.

The present study is critically important as it provides an example of significant deviation from customary şūfī life in the Republican Period, particularly that of Ömer Fevzi Mardin. It would be more appropriate to call Mardin a "thinker" who based his philosophy on anthropocentrism and humanism, rather than call him the respected "şūfī" or "sheikh of the Omariyya's sect, who interpreted sufism in a unique way. Presenting Mardin's ideas on sufism, regarded as a Republican project, is quite significant in that these ideas not only reveal how his diverge from the classical şūfī views but also make it easier to comprehend the ideology of the Republic.

Keywords: Sufism, Republican Period, Ömer Fevzi Mardin, 'Arūsī Salāmī Sect,

Giriş

Cumhuriyet'in kurulmasından hemen sonra 1925'te tarîkatlara menfi gözle bakılması, tarîkat mensuplarının endişe ile gözlem altına alınmaları, tahkir edilmeleri, kurucu unsurların modernleşme ve merkezileşme politikalarını benimsediklerini göstermektedir. Toplumsal hayatta ve ferdî alanda önemli hizmetleri olan tarîkatların yeni düzenle beraber şekillendirilmek istenmesi ve sonradan kapatılmaları yeni müntesip tipinin oluşturulma aşamasında makul görülmüştür. Siyasî ve idarî tavırlar, baskı ve yönlendirmeler tarîkatları ortadan kaldıramadıysa da gidişatına tesir etmiştir.¹

1925 yılında tekkelerin kapatılmasıyla mutasavvıflar; memurluk, öğretmenlik, yöneticilik yanında kendilerince halkı irşad etmeye çalışmışlardır. Bir kısım dervişler, tasavvuf defterini kapatırken bir kısmı bu kültürü etrafındaki insanlara aktarmaya devam etmişlerdir. Tasavvufî hayatı tekke ve zâviye ile sınırlandırmayan bu sûfiler, gerginlik ve kutuplaştırma ortamlarından sıyrılarak yaşadıkları mekânları dergâha çevirmek sûretiyle kültürel ve düşünsel yapının korunması ve güçlenmesine katkıda bulunmuşlardır. Bu dönemden itibaren dinî hayatta önemli bir boşluğu kapatan tarîkatlar çeşitli vakıflar adı altında tekrar toplumsal alan içine konumlandırılmıştır.²

Saltanattan cumhuriyete, hilafetten sekülerizme geçiş yapılan dönemlerde yaşayan Ömer Fevzi Mardin, kimilerince Cumhuriyet Türkiye'sinde spiritüalizmin eksikliğini yeniden ve derinden hissedener için New Age kültürünü tazmin etmeye çalışan düşünürdür. Bu bağlamda günümüzde dahi yoğun eleştirilere maruz kalmaktadır.³

Ömer Fevzi Mardin, çok sayıda tarîkate intisap etmiş olmasına rağmen Cumhuriyet döneminde daha çok Arûsî Selâmî Tarîkatının şeyhi olarak bilinmektedir. Bu tarîkat, Şâzeliye tarîkatının kollarından olan Zerrûkiyye'ye nispet edilmektedir. Ebu'l-Abbas Ahmed el-Arûs (öl.868/1464) tarafından kurulan Arûsiyye ise Zerrûkiyye gibi Şâzeliyye tarîkatının irşad tarzı ve tarîkat usullerini benimseyen kollardan bir tanesidir.⁴ Mardin, yurt dışındaki görevi hasebiyle (Trablusgarp) Arûsiyye tarîkatı ile tanışmış ve tarîkatın pîri sâni olarak kabul edilen Abdüsselâm el-Esmer (ö. 981/1574)'e⁵ bir rüya vesilesiyle intisab etmiştir. Esmer'in Türkiye'deki müridi Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi (ö. 1914) vasıtasıyla Arûsiyye tarîkatı, "Arûsî- Selâmî Tarîkatı" ismini almıştır. Ömer Fevzi Mardin bu tarîkatın Ömeriyye kolunu kurmuştur.⁶

¹ Mustafa Kara, *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2010), 144; Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, çev. Ahmed Kuyuş (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004), 537-538; Hasan Kâmil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 237-238.

² Komisyon, *Türkiye'de Tarîkatlar: Tarih ve Kültür*, editör: Semih Ceyhan (İstanbul: İSAM Yayınları, İstanbul 2015), 8-9.

³ Mısıroğlu, Kadir. "Ömer Fevzi Mardin Kimdir İtikâden Durumu Nasıldır?". YouTube. Yayın Tarihi 18 Nisan 2015. <https://kadirmissiroglu.com/tag/mustafa-aziz-cinar>.

⁴ Mehmet Faik Erbil, *Mir'âtü'l-Hakâik (Hakikâtlerin Aynası)* (İstanbul: İrfan Yayımcılık, 2006), 282-283.

⁵ Bkz. Seyyid Abdüsselâm el-Esmer, *el-Envârü's-seniyye fî esânîdi't-tarîkatî'l-'Arûsiyye* (Kahire: Dârü't-Tibâati'l-Muhammediyye, 1964), 16-18; İshak el-Melîcî, *Alâ Hâmişi Sîreti'l Abdisselâm el-Esmerî* (Lübnan: Mektebetü'n-Necâh, 1969), 27; J. Spencer Trimmingham, *The Sufi Orders in Islam* (London: Oxford University Press, 1971), 87, 278; İrfan Gündüz, "Abdüsselâm el-Esmer", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/301.

⁶ Mihr-i Din Arusi (Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi), *İki Gavs-ı Enam Abdülkadir Geylani ve Abdüsselam el Esmer*, Haz.: Arzu Meral (İstanbul: Revak Kitabevi, 2012), 11

Ömer Fevzi Mardin'in yaşadığı dönemde (devrim ve inkılap kanunlarının yapıldığı 1938-1950'li yıllar) dinî akımların üzerinde sıkı tedbirlerin alındığı ve tâkibatların yapıldığı evrelerdir. Özellikle tasavvufî yaşam şeklinin halkı esrar ve morfin gibi sardığına inanılan bu dönemlerde devrim ve laiklik, insanların zihin yapılarını değiştirecek can simidi olarak görülmüştür. Ancak bu can simidi halk arasında dinin ve tasavvufun etkisini yok edemediği gibi Nakşibendiyye, Kâdiriyye, Mevleviyye ve Ticânîyye gibi tasavvufî oluşumlar zaman geçtikçe güçlenmeye devam etmiştir. Bunun yanında Ömer Fevzi Mardin'in 'Din Dersleri' adlı kitabı dâhil olmak üzere dinî konularla ilgili eserlerin neşredilmesi ile tasavvuf ve tarîkatlarla ilgili çıkan 15 eserin içerisinde 8'inin Alevilik ve Bektaşilikle ilgisi olması bu dönemlerin dikkat çekici atmosferini yansıtmıştır.⁷

Ömer Fevzi, Cumhuriyet Türkiye'sinin kurucu kadroları içerisinde yer aldığı için fikirlerini rahatça ortaya koyabilmiştir. Zira Ömeriyye tarikatının herhangi bir takibata, zorlanmaya uğradığı ile ilgili bilgi bulunmamakla beraber Mardin'in eserleri o dönemlerde kolaylıkla neşredilmiştir. Bunun aksine Ticânîyye Tarikatı'nın Türkiye'deki şeyhi Kemal Pilavoğlu, Türkçe ezana muhalefetten tutuklanırken,⁸ Nakşî şeyhi Abdulhakîm Arvâsî sürgün hayatı yaşamıştır.⁹ Mevlevî şeyhlerinin 1950'de, Kâdirî şeyhlerinin ise 1951'de yargılanmaları¹⁰ dönemin siyasî yapılanmasının din ve tasavvufî akımların karşısında olduğunu göstermiştir. Oluşan baskı ve yönlendirmeler, tarikatların gidişatına tesir etmiştir. Ancak Arusi-Selami-Ömeriye Örgütlenmesinin Türkiye'nin değişen şartlarına kolay uyum mu sağladığı yoksa halkın tarikatlara yönelik teveccühünden faydalanmak, devrimleri halka benimsetmek amacıyla devletin kurucu aktörleri tarafından mı desteklendiği koca bir muammadır. Kanaatimizce Ömer Fevzi'nin asker kökenli olması, bu yapının devlet yöneticileri tarafından benimsenmesini kolaylaştırmıştır. Nitekim bazı gazetelerde Mardin ailesinin Arûsilik tarikatının Türkiye'deki öncülerinden olduğu ve yüksek devlet temsilcilerini etkilediği belirtilmiştir. Buna göre Cumhuriyet döneminde İttihat ve Terakki yöneticilerinin önemli bir kısmının ve üst rütbeli subaylardan bazılarının Arûsilik tarikatına mensup olduğu iddia edilmiş ve bunlar arasında Rauf Orbay, Mareşal Fevzi Çakmak ve Kazım Karabekir Paşa'nın da bulunduğu yönetici kadroya dikkat çekilmiştir.¹¹

Ömer Fevzi Mardin'i incelememizin nedeni cumhuriyet Türkiye'sinin kuruluş aşamalarında görev almış bir asker ve yöneticinin tasavvuf algısı üzerinden bir devrin portresini ortaya koymaktır. Son doksan yılda adı duyulan, topluma dili ve kalemiyle bir şeyler aktaran, dinî konular ile ilgili ilmiyal bilgilerini ihtiva eden eserler yazan ve en önemlisi 1940'lı yıllarda topluma din ve tasavvuf kültürü sunan bir sûfî portresi ortaya koyan, uygar bir toplum yaratma ülküsünün özlemi içerisinde olan Mardin, tasavvufi konu ve kavramları istismar ederek kendi anlayışını ortaya koyma gayreti içerisinde

⁷ Kara, *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, 211-212; Ali Dikici, "Millî Şef İsmet İnönü Dönemi Laiklik Uygulamaları", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (42), 2008, 175; Şerif Mardin, *Türkiye'de Din ve Siyaset* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2010), 221.

⁸ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. Boğaç Babür Turna (Ankara: Arkadaş Yayınları, 2009), 566.

⁹ Necip Fazıl Kısakürek, *Son Devrin Din Mazlumları* (İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 2010), 317.

¹⁰ A. Dankwart Rustow, *Türkiye'de İslam ve Politika: 1920-1955 (Türkiye'de İslam ve Laiklik)* (İstanbul: İnsan Yayınları, 1995), 81-82, Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 566-567.

¹¹ Kişisel Arşivlerde İstanbul Belleği, Taha Toros Arşivi, "Yöneticilerin Geleneği" (06 Mart 2001); Arif Sacit Şair, "Türk'ü Titretip Kendine Döndürme Yazısı", *Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm Yolunda Fabrika* (Ekim 2004), 59-60.

olmuştur. Bu meyanda Mardin'in Cumhuriyet döneminin devrimlerini halka benimsetmenin bir aracı olarak kullandığı tasavvufu ve tasavvufî kavramları incelemek tasavvuf tarihi araştırmaları açısından önem arz etmektedir.

1. Ömer Fevzi Mardin'in Hayatı ve Eserleri

Mardinî ailesi, Osmanlı devletinden bu yana kültür ve medeniyete pek çok âlim, hukukçu, devlet adamı, şair ve mutasavvıf yetiştirmiştir. Bu ailenin mensuplarından Ömer Fevzi Mardin, 1878'de Mardin'de doğdu. Kâdirî ve Nakşî şeyhliği yapan dedesi Seyyid Yusuf Sıdkî Mardin (1816-1903); başkâtip, müftü, âzâlık ve kazaskerlik görevlerini ifâ etmiştir. Babası Basra ve Suriye valiliklerinin yanı sıra dönemin muhafazakâr dergisi "Sırat-ı Müstakim" ve "el-Kahire" adlı dergilerin yazar kadrosunda yer almış düşünürlerden biri olan Mardinizâde Arif Bey (1852-1920)'dir. Annesi Osmanlı'da yabancı dilde roman yazan ilk kadın yazar unvanına sahip Leyla Hanım'dır.¹²

Mardinizâde Ömer Fevzi; eğitim için 1900 yılında Avusturya'ya, 1902 yılında ise Almanya'ya yollanmıştır. Selânik Jandarma Zabıt Mektebi'nde muallimlik yaptığı dönemde Rumeli'de çetelere ve eşkıyalara karşı mücadele etmiştir. Balkan Savaşı'nda denizde gerçekleşen ilk gayr-i nizâmi harp operasyonunu gerçekleştirmiştir. Enver Paşa'nın Harbiye Nezaretî'nde kurduğu özel büronun başında Trablusgarp'ta görev yaptığı sırada rastladığı Arûsî dergâhına ait kutsal eşyaları satın alarak bu tarîkatı araştırmaya başlamıştır.¹³

Kâdirî çevrede büyüyen Ömer Fevzi'nin asker olarak Osmanlı Devleti'nin son dönemi ile Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş aşamasında büyük katkıları olmuştur. Ömer Fevzi Bey meşrutiyetten önce İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katılmıştır. Askerlikteki ilk yıllarında Balkanlarda ayrılıkçı komitacılarla ve eşkıyalarla mücadele etmiştir. İttihat ve Terakki'nin iktidara gelmesinden sonra önce Trablusgarp Savaşı sırasında buradaki mücadeleye katılmış daha sonra Balkan Savaşlarında mücadele etmiştir. 1915 yılında ataşe militer olarak İran'a gönderilmiştir. Almanya ve Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı sırasında İran'a büyük önem vermişlerdir. İran'daki İngiliz ve Rus nüfuzunu kırmak için birçok plan yapılmıştır. Bu planlar kapsamında İran ile diplomatik görüşmeler yapılmış, İran'a ajanlar gönderilerek bölge aşiretleri kazanılmaya çalışılmış, cihat propagandası yapılmış, bir müfreze gönderilerek Afganistan'a ulaşılmaya çalışılmış ve bazı çeteler vasıtasıyla Ruslar İran'dan çıkartılmaya çalışılmıştır. Bu girişimlerin politik boyutuyla Tahran Sefiri Asım Bey askeri boyutu ile de ataşe militer Ömer Fevzi Bey ilgilenmiştir.¹⁴ Mustafa Kemal, Rauf Orbay, Enver Paşa, Fevzi Çakmak gibi komutanlarla

¹² Ebül'ula Mardin, *Huzur Dersleri 2* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2017), 16-20; Şerif Mardin, *The Genesis of Young Ottoman Thought; Study in the Modernization of Turkish Political Ideas* (New Jersey: Near Eastern Studies Department Princeton University, 2000), 396-398; Esther Debus, *Sebilürreşâd/Kemalizm Öncesi ve Sonrası Dönemdeki İslamcı Muhalefete Dair Karşılaştırmalı Bir Araştırma*, çev. Atilla Dirim (İstanbul: Libra Yayınları, 2009), 50-51; Soner Yalçın, *Beyaz Müslümanların Büyük Sırrı-Efendi 2* (İstanbul: Doğan Yayıncılık, 2006), 19.

¹³ Osanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, haz. Mehmet Akkuş ve diğerleri (İstanbul: Kitabevi, 2006), 2/327-330; Mustafa Kara, "Küçük Hüseyin Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2019), 32/99-100; Ahmet Efe, Çerkez Ethem (İstanbul: Bengi Yayınları, 2007), 41.

¹⁴ Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Hariciye Siyasi (HR. SYS.), Dosya (D.) 2316, Gömlek (G.) 14, 3). 14 Ocak 1915; BOA, Dahiliye Nezareti Şifre Kalemi (DH.ŞFR.), D.47, G.73, 1(1); (BOA, DH.ŞFR., D.47 ; G.187, 1(1)); (BOA, HR, SYS, D:2337, G.3, 1 ve BOA, HR.SYS., D.2337, G.3, 3); (BOA, HR.SYS., D.2316 G.15, 5). 8 Haziran 1915; (BOA, HR.SYS., D.2316, G.15, 3); Çağdaş Yüksel, "Birinci Dünya Savaşı'nda Ataşe Militer Ömer Fevzi Bey'in İran'daki Faaliyetleri", *Ulakbilge*, 2018, 6 (30), 1550.

silah arkadaşlığı yaptığı dönemde ordudaki çoğu arkadaşlarına şeyhlik yaptığı iddia edilmiştir.¹⁵

Cumhuriyet Dönemi'nin kurucuları arasında olan Ömer Fevzi, devletin çeşitli kademelerinde görev aldıktan sonra Arûsî Selâmî tarikatının Ömeriyye kolunu kurarak ilmî ve tasavvufî faaliyetler içerisine girmiştir. 1942 yılında kurduğu "İlahiyat Kültür Telifleri Derneği" vasıtasıyla eserlerini topluma sunmuştur. Mardin'in Arapça, Farsça, İngilizce ve Fransızca gibi bazı dilleri iyi bildiği yazdığı bazı kitap ve risâle tercümelerinden anlaşılmaktadır.¹⁶

2. Farklı Bir Yapılanma: Ömeriyye

Günümüze ulaşan tarikatların çoğu bugünkü adları ve yapılarıyla; kendilerine has evrâd, ezkâr, âdâb, erkân, tekke ve vakıf gibi kurumlarıyla VI. (XII.) yüzyıl ve sonrasında teşekkül etmiş, zamanla her biri onlarca kola ve şubeye ayrılarak dünyanın pek çok yerine yayılmıştır. Bu müesseselere şerîata uydukları sürece kıymet verilmiş dolayısıyla müridlerin uyması gereken kurallar (adâbü'l-mürîdîn) şerîata uygun bir şekilde açıklanmaya çalışılmıştır. Bütün sûfiler şerîatin ve dinin zâhirî şartlarını yerine getirmenin zarureti üzerinde ittifak etmişlerdir. Dinin zâhir-bâtınını birbirinden ayırmayarak şerîata uygun davranmayan tasavvufî görünümlü fırkaları, anlayışları da şiddetle eleştirmişlerdir.¹⁷

¹⁵ Diğer bir iddia da Hamidiye'de görevliyen komutanı Rauf Orbay, Amerika Büyükelçisi Münir Ertegün ve Fevzi Çakmak gibi asker ve bürokratların Ârusî Selâmî Tarikatı'nın Ömeriyye kolunun müridi oldukları hakkındadır. Bkz. Abdullah Muradoğlu, "Türkeş'in Gizli Dünyası (5 bölümlük yazı dizisi)", *Yeni Şafak Gazetesi* (14.08. 2003); Sadettin Noyan, *Yıldızlara Yakın Şehir: Mardin* (Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2005), 159.

¹⁶ İlk telif ettiği eseri Osmanlıca olup "Dinî Hasbihal (İstanbul: 1342)" adını taşımaktadır. Münacaat-Çocuk Duaları ve İlahileri Manzum (İstanbul, Çeltut Matbaası, 1940), İslâm Muhtırası (Sinan Matbaası, 1943), Din ve Telakkîleri (İstanbul, Hilmi Kitabevi, 1940), Din ve Hikmetleri (İstanbul, Çeltut Matbaası, 1940), Din ve İlmiyel Esasları (İstanbul, Bozkurt Matbaası, 1940), Müslümanlık Esasları (Sinan Matbaası, 1943), Hıristiyanlarda İtibah Hareketleri (Sinan Matbaası, 1944), Musevilere Çıkar Yol (Sinan Matbaası, 1944), İstirab (Sinan Matbaası, 1944), God's Purpose in Creation (İstanbul, Nûr Basımevi, 1952) ve A Voice From the East (İstanbul, 1943), Ümit (Sinan Matbaası, 1945), Kurtuluş (İstanbul-Aydınlık Basımevi, 1945), Dinde Askerlik Kültürü (İstanbul-Aydınlık Basımevi, 1945), Din Dersleri (İstanbul-Aydınlık Basımevi, 1946), Hakikat İlmî İrfan (İstanbul-Aydınlık Matbaası, 1946), Hayat ve Hakikat (İstanbul-Aydınlık Matbaası, 1946), Âsumanın Münacatı-Kız Çocuklarımızın İlahî Şiirleri (İstanbul, Aydınlık Matbaası, 1945), Başlangıçtaki Fikir ve Allah Mefhumi (İstanbul, Nûr Matbaası, 1953), Din ve Safhaları (İstanbul, Hilmi Kitabevi, 1940), Köylü Kardeş (İstanbul, Acun Basımevi, 1950), Türk ve Demokrasi (İstanbul, Acun Basımevi, 1950), Köylü Kardeşe Din Bilgisi (İstanbul, Acun Basımevi, 1950), Muhacirlere İlahî Borcumuz (İstanbul, Acun Basımevi, 1950), Kore Savunması'na Katılmamızda Dinî ve Siyasi Zaruret (İstanbul, Acun Basımevi, 1950), Dinde Güzel Sanat Telâkkîsi-Mûsikî, Resim, Heykel (İstanbul, Nûr Basımevi, 1951), Peygamber Efendimizin Hayırseverlerden İstedikleri (İstanbul, Nûr Basımevi, 1951). Bu eserler için bkz., Arûsî-yi Selâmî Tarikatı, "Ömer Fevzi Mardin"; Kâmil Büyüker, "İstanbul'da Mardinli Bir Asker, Mutasavvıf: Ömer Fevzi Mardin (1878-1953)", *Makalelerle Mardin IV Önemli Simalar Dini Topluluklar*, ed. İbrahim Özçoşar (İstanbul: Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi, 2007), 89-92; Ridvan Kalaç, "Cumhuriyet Dönemi Hadis Şerhçiliği: Ömer Fevzi Mardin Örneği", *Yakın Doğu İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (2022), 282.

¹⁷ Abdulkerîm b. Hevâzin Kuşeyrî, *er-Risâle*, thk. Abdülhalîm Mahmûd -Dr. Mahmûd b. Şerîf (Kahire: Müessesetü'l Dârü's- Şub,1989), 618; Muhammed b. İbrâhim Kelâbâzî, *et-Ta'arruf li-mezhebi ehli't-tasavvuf*, nşr. Arthur John Arberyy (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1994), 55-57; Ebü'l-Hasen Alî b. Osmân b. Ebî Alî el-Cüllâbî el-Hücvîrî, *Keşfü'l-maḥcûb*, Ammed Abdurrahman es-Sâlih-Tevfik Alî Vehbî (Beyrût: Mektebetü'l-Sakafiyye, 2007), 461-462; Reşat Öngören, "Tarikat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,2011), 40/96.

Aynı şekilde Anadolu coğrafyasının en ücra köşelerine kadar yayılan tarikatlar, halka dinin esaslarını şerîata uygun şekilde öğretmenin çabası içerisinde olmuştur. Dinî, kültürel ve sosyal alanlarda önemli hizmetler gören bu kurumlar, Osmanlı döneminde Bedreddinîler ve Melâmîler dışta tutulursa devletin çok zecrî tedbirlere başvurduğu dönemde bile bütünüyle mahkûm edici bir tavırla karşılaşmamıştır. Osmanlı idarecileri tarikatlarla bir bağ kurmuş olsa da onları denetlemeyi ihmal etmemiştir. Ehl-i Sünnet yolunda olan tarikatlar desteklenirken Şîî ve Bâtîni anlayışta olanlar takibe alınmış ya da farklı şekilde cezalandırılmıştır.¹⁸

Kurtuluş savaşında Mustafa Kemal'e desteğin yanı sıra halka milli mücadele telkini veren, onları aydınlatan hatta ulusal kuvvetlerin başında savaşan tarikatlara karşı aleyhtarlık 1925 yılından sonra yoğunlaşmıştır. Çünkü 1919-1925 yılları arasında Mustafa Kemal; Rifâî, Mevlevî, Nakşî-Hâlidî, Halvetî gibi halkın üzerinde etkili olan tarikatların desteğini memnuniyetle ifade etmiştir.¹⁹ Fakat Şeyh Sait isyanı (1925) ile Mustafa Kemal'in tekke-tarikat ve dervişler hakkında aleyhte konuşmalar yapmasından sonra çıkan kararnâme ile tarikat hayatı yasaklanmıştır.²⁰ 1930'lu yıllara gelindiğinde laiklik esasını desteklemek adına dinî yaşamı değiştirmek ve düzenlemek amacıyla faaliyetler yürütülmüştür. Bu zorunlu haller karşısında birçok tarikat; vakıf, dernek, şirket kurarak geleneklerini devam ettirme yoluna gitmiştir. Bazı tarikatlar da hiçbir yere bağlı kalma ihtiyacı duymadan cami, medrese ve evlerinde vazifelerini yerine getirmiş, durgun olan tasavvuf hayatına da bir canlılık katmışlardır.²¹

Arûsî-Selâmî yapılanmasının Ömeriyye kolu, İtthat ve Terakkî Cemiyeti mensubu ve Teşkilât-ı Mahsûsa subayı olan Ömer Fevzi Mardin tarafından kurulmuştur. Vefatından sonra Mustafa Aziz Çınar (1900-1979), Mehmed Fâik Erbil (ö. 2012) ve İhtida eden Mûsevî asıllı Aaron Kanduyati (Harun Kan ö. 1993), bu yapının liderliğini yapmışlardır. Ömeriyye, tekke ve zâviyelerin kapatıldığı Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulan ilk sözde tarikat olarak nitelendirilmiştir.²²

Ömeriyye'nin farklı bir cemiyet yapılanması olarak zikredilmesinin nedenlerin ilki yeni bir din anlayışı ortaya koyma iddialarıdır. Ömer Fevzi Mardin'in eserleri başta olmak üzere "İlahiyat Kültür Telifleri Derneği"nden çıkan tarikat yayınlarının Müslümanlık şemsiyesi altında Yahudi ve Hıristiyan propagandası yaptığı iddia edilmiştir. Dönemin Diyanet İşleri Başkanlığı'nın raporunda, tarikatın dinî saiklerle kurulmadığı, mensuplarının ilmî bilgilerinin eksik olduğu ve Hz. Muhammed (s.a.v.) hakkında yanlış söylemlerde buldukları yer almıştır. Ayrıca Kur'ân âyetlerini yanlış tercüme ettikleri, namaz ile oruca değişik bâtinî yorumlar getirdikleri ve kitleleri yanlış yönlendirdikleri de aynı raporda yer almıştır.²³

¹⁸ Mustafa Kara, "Tekke", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 40/368-369.

¹⁹ Bkz. Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk 3* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969), 939-945

²⁰ Bkz. Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, G. 566, K. 86, S. 15, 01. 12. 1925.

²¹ İsmail Kocabıyık, "19. Yüzyılda Osmanlı'da Müceddidilik ve Anadolu'ya Giriş Serüveni", *Özlenen Rehber Dergisi*, 158, (Ocak 2017), 94-97.

²² Mustafa Salim Güven, "*Şâzeliyye*" (*Türkiye'de Tarikatlar içerisinde*), ed. Semih Ceylan (İstanbul: İSAM Yayınları, 2015), 429-430.

²³ Dönemin Diyanet İşleri Başkanı Şerafettin Yaltkaya buradan çıkan eserlere karşı mücadele edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bkz. BCA, Arşiv Umum Müdürlüğüne Araştırma Talebi, Fon 30-12.20-0, 13. 01,1951; , BCA, 030.10/87.574.1; Ömer Fevzi Mardin, *Kitap Ehli Ailesi* (İstanbul: Nûr Basımevi, 1952), 38-

İnsanın mânevî hayatındaki boşluğu doldurmak üzere faaliyete geçen dinî bir renk olmaktan öte laik bir zeminde rahatça yürüme imkânı bulan Ömeriyye, dinî bir hareket olan Bahâîlik²⁴ ile aynı misyona benzer söylemlerde bulunmuştur. Bahâîlerin Yahudilik ve Hıristiyanlığı İslâm'la birleştirme düşünceleri ve konuları üç dinin pasajları üzerinden açıklamaları yeni bir din oluşturmaya çalıştıklarını göstermektedir. Ömeriyye'nin halifeleri arasında "çağdaş dünya medeniyeti" ülküsü ile hareket eden ve Yahudi ile Hıristiyanların tahrife uğrayan kitaplarından Tevrat'ı ahkâm, İncil'i Hassa-i Kur'ân ve "hakikat" olarak gören Ömer Fevzi Mardin'in de aynı saiklerle hareket ettiği söylenebilir.²⁵ Mûsevî ile İslâm dinlerindeki farklı abdest şekillerinin aynı amaca hizmet ettiğini söyleyen Mehmet Faik Erbil'in²⁶ ve her dinin Hak olduğuna inanan Mustafa Aziz Çınar'ın ifadeleri²⁷ bahâî düşünce sistemiyle benzerlik arz etmektedir.

Ömeriyye ile Bahâîlik, "uygar insan ülküsü"nü hayata geçirme hususunda da benzer özellikler taşımaktadır. Cumhuriyet Türkiye'sinin devrimleri ile uyum içinde olan bu söylem, tahalluk ve tahakkuk kavramları ile bütünleştirilerek dinî bir yapıya sokulmuştur.²⁸ Hâlbuki tasavvuf ilmine has olan kavramlar, nasların zâhirî manalarını neshetmeden bâtinî yönü güçlendirmektedir. Dinin kaidelerinin tahrif edilmesi amelî ve itikadî sapmayı beraberinde getirdiği için haddi aşanları reddedilmiştir. Dolayısıyla tasavvuf ilminin başıboş usullere ve şeriat karşıtı anlayışlara karşı ortaya koyduğu sınır, Müslümanı Yahudileşmekten ve Hıristiyanlaşmaktan uzak tutmuştur. İnsan uygar olduğu için değil kudret eliyle güzel yaratıldığı için değerlidir. Allah'tan rûh üflenen²⁹ ve ilâhî isim ve sıfatlarının mazharı olan insanın³⁰ değerli olması için belirli dönemlerde ortaya atılan ideal tipolojilerin değil insan merkezli Kur'ânî hayatın yaşanması esastır.

3. Ömer Fevzi Mardin'in Din Anlayışı

Ömer Fevzi Mardin; genelde dinlere, özelde İslâm'a dair yaklaşımının ne olduğu sorusunun oldukça farklı değerlendirmelere ve yorumlara açık bir konu olduğu görülmektedir. Din ve dinî hayata dair söylemleri, lehte ve aleyhte değerlendirmelere sebep olmuştur. Bu beyanların değerlendirilmesinde ön yargılardan arınarak, söylemlerin kendi bağlamında ve tarihsel gelişim süreci dikkate alınarak ele alınmasının önemli olduğu ifade edilebilir. Askerliği, görevleri, eğitimi ve ailesi ile takdir edilen Mardin, dinî ilim almadan Kur'ân ve İslâm üzerine eserler yazmasından ve farklı kültürlerden aldığı anlayışları İslâm'la birleştirme çabasından dolayı eleştirilmiştir. Bu eleştirilerin haklılığı, Kore savaşında (1950) Amerikan askerlerinin şehit sayılması gerektiğini savunmasıyla ortaya çıkmıştır. Ona göre hangi milletten/dinden olursa olsun

41; Arşiv Belgesi: 28 Mart 1944, BCA BMGMK, Katalog Numarası: 030 10/86 570; Ömer Fevzi Mardin'in sakıncalı eserler neşrettiği ile ilgili bkz. DİYKBK, KS 1143/74, 30.03.1946, 38-40; DİYKBK, KS, 144, 26.06.1945, 25-26; DİYKBK, KS, 539/84, 12.03.1947, 52; Ramazan Kurtoglu, Akıl Sağlığı Tsunami (İstanbul: Destek Yayınları, 2020), 295.

²⁴ XIX. yy'da Mirza Ali Muhammed Şirâzî (ö. 1266/1850) tarafından İran'da ortaya çıkan dinî hareket

²⁵ Ömer Fevzi Mardin, *Dini Hasbihal*, sad. Mim Kemal Öke (İstanbul: İrfan Yayıncılık, 2000), 34-37; Ayrıca "Hakikat İlmî, İrfan", Ümit ve Kurtuluş ve "İzdirap" adlı kitaplarında kullanmıştır.

²⁶ Mehmet Faik Erbil, *Mir'âtü'l-Hakâik* (İstanbul: İrfan Yayıncılık, 2006), 115.

²⁷ Mustafa Aziz Çınar, *Varidât-ı Şerifler* (İstanbul: İlahiyat Kültür Te'lifleri Basım ve Yayım, 1988), 260-265.

²⁸ Bkz. <http://takvaehlineselam.com/main>.

²⁹ et-Teğâbûn 64/3, Sâd 38/72-75, Hicr 15/29; Secde 32/9; et-Tîn, 95/4.

³⁰ Bakara 2/31-34.

mazlum adına savaşımlar şehittir.³¹ Ancak Kur'ân-ı Kerim'de belirtildiği üzere şahitlik anlamındaki şehit kelimesi genel olarak Allah yolunda öldürülen mü'minler³² için kullanılmaktadır. Dolayısıyla İslâm dininin hükümlerine inanan bir şahsın şehitlik mertebesini "Allah yolunda öldürülen Müslüman" olarak anlaması gerekmektedir.³³

Ömer Fevzi Mardin'in çeşitli ruh hallerine tezahür eden bireysel dindarlığını subjektif dinî tecrübelerle dayandırarak yorumladığı görülmektedir. Bunun örneklerinden biri gayrimüslimlere Müslümanlara özgü dinî ritüelleri uygulamasıdır. 1951'de gırtlak kanserine yakalanan Arjantin First Lady'si Eva Peron için kurucularından biri olduğu Şişli Camii'nde mevlit okutulmasını caiz görmüştür. Gayrı Müslimler için mevlit okunabileceğini, dua edilebileceğini, bütün bunlara mazhar olmak için Muhammedî ümmet olmak gerekmediğini belirtmiştir. Ona göre Allah indinde en şerefli varlık, insanlara faydalı olandır. Bunun için her din müntesibine aynı muamelede bulunulmalıdır. Zira ahirette her din mensubu aynı muameleyi görecektir.³⁴ Mardin, "Müslüman Olmayanların Din Durumları" adlı kitabında Madam Peron için Mevlit okutmasını "Mevlûddan Doğan Mesele" adlı başlıkla savunmuş ve kendisine yönelik tenkitlere karşı çıkmıştır. Ona göre Madam Peron'un -Müslümanlara ister iyilik yapsın ister yapmasın- duaya ihtiyacı vardı. Bundan dolayı bir Hıristiyan için 'mevlit okunmaz, hayır dua edilmez' demek, din ve insanlık adına vicdanı sızlatan bir görüştür.³⁵ Kur'ân-ı Kerim okunduktan sonra Hz. Peygamber (s.a.v)'in doğumunu, ailesini, peygamberlik vasıflarını, mucizelerini, örnek ahlâkını, hâl ve davranışlarını, hayatının çeşitli evrelerini ve vefatını konu alan manzum ve mensur edebî metin olan mevlit; İslam dinine, Hz. Muhammed öğretisine bağlılığın ve dindarlığın bir göstergesi olarak toplumda icrâ edilmektedir. Ancak Mardin'in yaptığı İslâm'ın inanç, ibadet, ahlâk ve muamelatına hizmet etmemektedir. Allah'ın mescitlerinde ubûdiyet vesilesi ile okunan mevlit; ehl-i kitap, müşrik ve kâfir olanlar için ve başka dinlere şirin görünmek adına kullanılmamalıdır.³⁶

Ömer Fevzi Mardin, İbrahimî dinlerin birliğini esas alarak farklılıklara tahammül, çoğulculuk, barış ve hoşgörü gibi kavramların maske olarak kullanıldığı "Dinler Arası Diyalog" ve "misyonerlik" faaliyetlerinin içerisinde olmuştur. Protestan-Evangelist Rahip Dr. Frank Buchman'ın kurduğu "Manevî Cihazlanma Derneği"nin mason üyesi olan Mardin, kominizm tehlikesine karşı manevi hayatı canlandırma faaliyetlerinin içerisinde olmuştur. Dünya dinlerinin bir araya getirilmesi ile barışın sağlanacağını savunan bu derneğin misyonuna uygun olarak Mardin, "Hıristiyanlarda İntibah Hareketleri" ve "Musevilere Çıkar Yol" adlı kitapları yazmıştır.³⁷ 1960 yılındaki 27 Mayıs darbesinden

³¹ Ömer Fevzi Mardin, *Hıristiyanlarda İntibah Hareketleri* (İstanbul: Sinan Matbaası ve Neşriyat Evi, 1944), 82-83; Ömer Fevzi Mardin, *Kurtuluş* (İstanbul: Aydınlık Matbaası, 1945), 241-242.

³² Bkz. Bakara 2/84, 204, 282; Al-i İmrân 3/18, 70, 81, 86; Nisâ 4/6, 15, 166; Mâide 5/111; En'âm 6/19, 150; A'râf 7/37, 172; Tevbe 9/107; Hûd 11/54; Yûsuf 12/26, 81; Kehf 18/51; Enbiyâ 21/61; Hac 22/28; Nûr 24/2,24; Furkân 25/72; Neml 27/32, 49; Yâsîn 36/65; Fussilet 41/20-22; Zuhuruf 43/19, 86; Ahkâf 46/10; Haşr 59/11; Münâfikûn 63/1; Mutaffifin 83/21.

³³ Fahrettin Atar, "Şehid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,2010), 38/428.

³⁴ Ömer Fevzi Mardin, *Din ve Safhaları* (İstanbul: Hilmi Kitabevi, 1940), 26-27.

³⁵ Ömer Fevzi Mardin, *Müslüman Olmayanların Din Durumları* (İstanbul: Nûr Basımevi, 1952), 6, 16.

³⁶ Ali Fuad Balkan, *Mevlid: Değerden Ritüele* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2019), 168-169.

³⁷ Bkz. Ömer Fevzi Mardin, *Hıristiyanlarda İntibah Hareketleri* (İstanbul: Sinan Matbaası ve Neşriyat Evi, 1944); *Musevilere Çıkar Yol* (Ankara: Sinan Matbaası, 1944); *Kitap Ehli Ailesi* (İstanbul: Nûr Matbaası, 1952).

önce bu dernek, Adnan Menderes hükümetine “Reconciliation (Uzlaştırma)” projesini götürerek İstanbul şehrinin “Dünya Dinlerinin Başkenti” olmasını istemiştir. Buna göre Fener Patrikhanesi Vatikan gibi bir devlet haline getirilecek, Kariye Camii bir tür hilafet merkezi yapılacak ve Yahudilik de en üst düzeyde yeniden yapılandırılacaktı. Dönme ve Karaim Yahudileri böylece temsil hakkı kazanacaktı. İlginçtir ki İstanbul’un dünya dinlerinin başkenti yapılması ideali, 1963 yılından itibaren “İbrahimî Dinler Projesi” olarak bilinen üç dinin birliği projesi olarak mason dernekleri tarafından tekrar dile getirilmiştir.³⁸

Ömer Fevzi’ye göre üç semavî dinin mensupları birbirlerini aşağı, bâtil, kâfir görerek yanlışa düşmüşlerdir. Kitap ehli bir ailedir ve kitapları müşterek bir dini bina etmektedir. Üç dinin temsilcilerinin kurduğu “Birleşmiş Milletler” barış içerisinde görevine devam edebiliyorsa Mukaddes kitaplara mensup insanların da birleşmesi gerekmektedir. Kitap ehlinin kardeşliği Yahudi, Hıristiyan ve Müslümanların acılarını dindirmekle gerçekleşecektir. Allah’ın her dinde gönderdiği kitapların âyetleri göz önüne alınmalıdır. Masonların idealist, spiritüel ve insan olmaya çalışan seçkin kimseler olduklarını ifade etmekten de kaçınmayan Mardin, masonluğuna güzellmeler yapmıştır. Daha da ileri giderek Musevilerin mezalimlerden kurtulmak ve hayat sahibi olabilmek için masonluğ dünyaya iyi niyetle yaydıklarını iddia etmiştir.³⁹

İslâm dininde bütün peygamberlere ve kitaplara iman⁴⁰ şarttır. Bütün inançları ve insanları kuşatıcı bu inanç manzumesi dinleri aslî şekliyle benimsemektedir.⁴¹ Dolayısıyla İslâm, mensupları tarafından tahrif edilen Museviliği ve Hıristiyanlığı reddetmektedir. İslâm hem vahiy dışı dinlerin hem İslâm’dan önceki dinlerin itikadi yöndeki yanlışlarını ve sapmalarını, hem bütün insanlığın içine düştüğü inanç ve ahlâk bataklığını hatırlatarak yanlışlıkları düzeltmek için gönderilmiş son dindir. Dinler arası diyalog düşüncesiyle bakıldığında tevhid dini olan İslam, Hıristiyanlık ve Musevilik vs. diğer dinler ile aynı okyanusa dökülmek üzere yan yana akan nehirler gibi düşünülmektedir. Diyalog çabaları, bozulan dinlerin inanç ve kaidelerinin haklılığı için yürütülen çalışmalardır. Dinî hükümleri kaldıran inançları tekrar canlandırarak İslâm’ı o dinler arasında yok etmek, yozlaştırmak, İslâm’a olan ilgiyi ve rağbeti durduraktan ibarettir.⁴²

Ömer Fevzi Mardin, din dışı eğilimlerden olan New Age akımını yansıtan ispiirtizma ile de meşgul olmuştur. Genellikle aydın çevreler arasında yaygınlaşmış olan ispiirtizma, ölümlerle iletişim kurmanın imkânı ve ölümlerin rûhlarının maddeye etki ederek bu maddelerinin yerini değiştirme, güürültü çıkarma gibi olaylar ile iletişim sağlandığına dair inançtır. Nitekim bu anlayış, rûhun maddî âlemlerle irtibat halinde olması ve tekâmülünü tamamlaması şeklinde literatüre geçmiştir.⁴³ Mardin, arkadaşı Enis Behiç Koryürek’in Mevlevî şeyhlerinden Çedikçi Süleyman Çelebi’nin rûhuyla iletişime geçtiğini, onun

³⁸ Ramazan Kurtoğlu, *Babil’den Günümüze İsrail-Amerikan Kehanetleri* (İstanbul: Destek Yayınları, 2019), 296; Aytunç Altındal, *Gül ve Haç Kardeşliği-Avrupa Birliği’nin Gizli Masonik Kimliği* (İstanbul: Yeni Avrasya Yayınları, 2013), 151; Kaynar, *Türkiye’nin 1950’li Yılları*, 158.

³⁹ Mardin, *Kitap Ehli Ailesi*, 50-51.

⁴⁰ Bakara 2/285; Âl-i İmrân 3/50.

⁴¹ Âl-i İmrân 3/85; en-Nisa 4/125; el-Mâide 5/3; eş-Şu’ra 42/13.

⁴² Yümnî Sezen, *Dinler Arası Diyalog İhaneti* (İstanbul: Kelam Yayınları, 2006), 116; Ali Yıldız Musahan, “İslam itikadı açısından "dinler arası diyalog"un eleştirisi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(42) (2016), 1892.

⁴³ Thomas A. Kselman, *Death and Afterlife in Modern France* (New Jersey: Princeton University Press, 1993), 155-157

rûhundan aldığı feyizle tasavvufî şiirleri içeren “Vâridât-ı Süleyman”ı yazdığını söylemiştir. Kendisi de “Vâridât-ı Süleyman Şerhi”ni yazarak kitabın dinin kültürünün esaslarını ihtivâ eden *Hak sözü* olduğunu söylemiştir. Mardin'in mistik düşüncesi veya dini anlayışına göre bu eser Koryürek'e Allah tarafından yazdırılmıştır. Daha da ileri giderek Rûhu'l-Kudûs olarak bilinen Cebrâil meleğinin Hz. Peygamber döneminden sonra ilk defa Koryürek'e görüldüğünü hatta onun içine girerek ilâhi mesajın dili ve sesi olduğunu iddia etmiştir.⁴⁴ Mardin ispiritizmayı dinî hüviyete büründürse de dinlerin aşkın birliğine vurgu yapmıştır. Cumhuriyet döneminin seküler ortamında hümanist ve evrensel değerleri dinin içsel aydınlanma biçimine veya mistisizme dönüştürmesine dair fikirleri Diyanet İşleri Başkanlığı'nca şiddetle eleştirilmiş ve kitaplarının toplatılmasına dair fetva verilmiştir.⁴⁵

4. Ömer Fevzi Mardin'in Tasavvuf Algısı

Ömer Fevzi Mardin XX. yy. Cumhuriyet Dönemi'nin devrimlerini tasavvufi harmanlayarak yeni bir anlayış ortaya koymaya çalışmıştır. Yaşadığı dönem; cihan savaşları, etnik-dini emperyalist fikirleri, komünizm tehlikesi, devrimler ve kamplaşmaların yoğunluğu ile dolu olması fikirlerini de şekillendirmiştir. Tasavvufî anlayışının Ehl-i Sünnet itikadına uymadığı eleştirilerine rağmen tasavvufu Allah- âlem ve insan tasnifine tabii tutmakla beraber üç semâvî dinin ilâhî kitaplarına dayanarak genellemeler yapmıştır. Tasavvuf biliminin “Vahdet-i Vücûd” kavramı etrafında ortaya koyduğu varlık felsefesi üzerinden “yeni dünya düzeninin insan anlayışını” ortaya koymuştur. Bu anlayışın Cumhuriyet Dönemi'nin devrimlerine katkı sunduğu görülebilir. Ancak tasavvufî kavramların bağlamından kopartılması da bir dönemin ve zümrenin dinî ve tasavvufî anlayışını ortaya koymasından önem arz etmektedir.

4.1. Ömer Fevzi'ye Göre Sûfî ve Tasavvuf

Ömer Fevzi açısından tasavvuf, insanın metafiziksel keşfidir. İnsanlığın aradığı dinginliğe ulaşmanın evrensel adının tasavvuf olduğunu, tasavvufun anlatılamayacağını ancak tadilabilmekle anlaşılabilirliğini belirtmiştir. Bununla beraber uygarlaşma yolundaki dünyaya uygun bir tasavvufî anlayışın da geliştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu anlamda kendi tasavvufî anlayışının çerçevesini ilkin Müslümanların temel kaynakları olan Kur'ân-ı Kerim ve Hadislerin tetkiki üzerinden yapmıştır. Daha sonra tasavvufu, İslam edebiyatının kıyısından alarak İslâmî düşüncenin merkezine yerleştirmiştir. Bunu yaparken İbn Arabî, Abdusselâm el-Esmer'in eserlerini yorumlamakla işe başlamıştır. Ancak, Türk tasavvuf anlayışının Arabî gelenekten ayrışması gerektiğine inanmıştır. Hatta ilginçtir ki tasavvufu laik Türkiye Cumhuriyeti'nde “İslâm'ı yaşayabilme metodolojisi” olarak sunmuştur. Bu anlayışla Anadolu erenlerinden Mevlânâ, Yunus Emre gibi sûfîlerin eserlerine sıkça başvurmuştur. Türk tasavvufunu tarih felsefesine dayandırarak günümüzün uluslararası ilişkilerinde barışı ve düzeni sağlayacak yol haritası olduğunu belirtmiştir.⁴⁶

Ömer Fevzi açısından tasavvuf bir dönüşümdür. Komutanlıktan dervişliğe, zâhirden bâtına doğru geçişte kendisinin intibahını (uyanış) tasavvuf sağlamıştır. Zira bu ilim kendisine; hayatın dünyadan evvel başladığını, dünyadan sonra da devam edeceğini,

⁴⁴ Ömer Fevzi Mardin, *Vâridât-ı Süleyman Şerhi* (İstanbul: Acun Kitabevi, 1951), 212.

⁴⁵ Arşiv Belgesi: 28 Mart 1944, BCA BMGMK, Katalog Numarası: 030 10/86 570 7

⁴⁶ Mardin, *Hakikat İlmî İrfan*, 50-52.

muhtaç olduğumuz bilgilerin dünyada öğrenileceğini ve ıstıraplardan korunmak için tedbir alınacak yerin dünya olduğunu hatırlatmıştır. Mardin, reenkarnasyon inancını temsil eden bu düşünceleri zâhir ve bâtin cephelerle açıklamıştır. Bâtin ilmi, Allah'ın esrarından bir sır, hikmetlerinden bir hükümdür. Allah onu kullarından dilediğinin kalbine bırakır. İnsanın egosunun (nefsinin) ıslahı için çalışması ve rûhunu arındırma gayreti bâtını aradığının göstergesidir. Tasavvuf bir arayıştır. Kıyamete kadar insanlar hakîkati araştırmaya devam edecekleri için tasavvuf ilmi aktif şekilde yaşamaya devam edecek ve bulunan her hakikat; tasavvuf ilmi içinde yer alacaktır. Ömer Fevzi'ye göre bugüne kadar hakikat ehlinin araştırıp buldukları neticeler yani ilahiyat, felekiyat, hikemiyat, tabiiyat gibi hususlarla beraber siyasi, iktisadi ve kültürel her çeşit hakikat, tasavvuf ilmine dâhil edilmelidir.⁴⁷

Ömer Fevzi açısından sûfî, hayatın anlamını sorgulayan kişidir. Kendi deyimiyle "Hayatın vahdetini tahakkuk ettiren, insanlığı yükselten kardeşlik hissini taşıyan" kimse Allah'tan ilham alarak bir takım hakikatlere vakıf olabilir. Üç semâvî dinin kutsal metinlerinde arayış halindeki Hz. İbrahim, sûfide bulunması gereken ahlâka sahiptir. Bu ahlâk; hakkı ve halkı seven, halim, rikkatli, gayretli ve fedakâr ehle aittir. Buraya kadar tutarlı bir tasavvuf-sûfî betimlemesi yapan Ömer Fevzi garip bir tez ortaya atar. Bu tez, sûfliğin Musevilikteki cemaat yapısından ve İncil hakikatinden doğduğuna dair söylemleridir. Tasavvufu bir cemaat veya dine ait değil; her yerden, her fertten, her milletten ve her dinden tek bir hakikat olarak gören Mardin için tasavvuf, dinler üstü bir anlayıştır.⁴⁸ Âlemin nizamı ve insanın saadeti için yapılan her işi ve inanılan her dini mukaddes olarak zikrederek İnyet Han,⁴⁹ Hacı Bektaş-ı Veli, Yunus Emre, Mevlânâ gibi sûfîleri dinler üstü şahsiyetler olarak zikretmiştir.⁵⁰

Aslında Mardin'in çabası, Mevlânâ ve Yunus Emre gibi Müslüman halkın gönlünde taht kuran sûfîleri hümanizmle bağdaştırmaktır. Cumhuriyet döneminde daha çok hümanist değerleri temsil ettikleri iddia edilen bu mutasavvıfları öne çıkarmak, İslâm'ı şeriatıyla değil, hümanizmle karışmış bir Türk dini olarak sunmanın göstergesidir. Dolayısıyla Mardin, dinin şeriatının yerine sûfîlerle temsil edilen içsel aydınlanmayı tasavvuf olarak aktarmıştır. Allah inancı ve mistisizm ekseninde şeriatı geri plana atarak mistik yoruma ağırlık vermiştir.

4.2. Ömer Fevzi Mardin'in Varlık Görüşü

Ömer Fevzi Mardin, kâinat ve insanı Allah'ın esmalarının tecellîlerinin neticesi olarak görmüştür. Varlık mertebelerinin insanın derûnunda bil kuvve bulunduğunu, hakikatin ise İslâm, Hıristiyan ve Musevi dininin müntesiplerinde tahakkuk ettiğini iddia etmiştir. Allah kemâlâtını tecellî ettirmek amacıyla insanı yarattığı için Tanrı ile kul arasında müşterek bir anlam bağı vardır. Bu anlam, her ümmetin mensuplarını Allah'a götürecektir ve doğru yol bulduracak dinlerin müşterek güzel şartlarında bulunmaktadır. Dinler arası diyaloga bu meyanda atıf yapan Fevzi'ye göre Allah, kitap ehli ümmetlerini

⁴⁷ Mardin, *Hakikat İlmi İrfan*, 53.

⁴⁸ Ömer Fevzi Aydın, *Allah'ın Hilkatte Muradı* (İstanbul: Nûr Matbaası, 1952), 77-80; Mardin, *Hakikat İlmi İrfan*, 51.

⁴⁹ İnyet Khan, *Lectures on Sufism*, ed. Sharif Graham (New Delhi: Omega Publications, 2002), 23; Samuel Lewis, *Sufi Vision and Initiation: Meetings with Remarkable Beings* (California: Sufi Islamia/Prophecy Publications, 1986), 219.

⁵⁰ Mardin, *Hakikat İlmi İrfan*, 1946, s. 50-52; Ömer Fevzi Aydın, *Allah'ın Hilkatte Muradı* (İstanbul: Nûr Matbaası, 1952), 77-80.

de kendi hakikatlerini aratmak için yaratmıştır. Zira Musevilik, bu hakikatin temelini kurarken Hıristiyanlık, dünya insanları ile muâşeret ahlâkını ortaya koymaktadır. İslâm ise bütün dünya insanlarına amelî hayat devrini açmıştır.⁵¹

Mardin İslâm'ı, vahdeti tamamlayan ana unsur olarak görse de bozulan Hıristiyanlık ve Museviliği batıl görmemiş, insanların ihtiyaçları için açılan mektepler olarak görmüştür. Dolayısıyla hiçbir kitap, bir evvelkini tamamen ortadan kaldırmamış lüzumsuz da kılmamıştır. Hükümler zamanla hafifletilmişse de Allah'ın tüm dinlerini hakikattir.⁵² Dinlerin birliğini vahdet-i vücûd ile irtibatlandırarak Hakk'ın birliğini "halkın birliği"ne dayandırmıştır. Bu birlik için uygarlığın yeni bir insan telakkisine ihtiyacı olduğunu belirterek tarihten bu yana insanlar arasında yaşanan anlaşmazlıkları çözenin çoklukta birliği görmekle mümkün olacağını ifade etmiştir. Bu birliğin ise "Müstakbel devir"de gerçekleşeceğini; insanların aralarında ayırım yapan, fitne sokan bilgisizlerin yok edileceğini, rûhların nefislere hâkim olacağını, insanlara zarar veren ihtirasların ise yerini emniyet, saadet, yardımlaşma, dayanışmaya bırakarak her din ehlinin beklediği "tam bir kemâl devri"nin geleceğini vurgulamıştır. Eğer bu devir sağlanırsa din, mezhep ayrılıkları ortadan kalkacak ve böylece halk, aynı kutsiyetle yaratanı "Bir" olarak görecektir.⁵³

4.2.1. Ömer Fevzi Mardin'e Göre Aşk

Ömer Fevzi Mardin'e göre Allah aşkı, vahdet'in göstergesidir. Zira âşık, sevdiğinden başka bir şey görmeyerek aslında yok olmuştur. "Kendini bilen Rabbin bilir" sözünden yola çıkarak insanın yokluğunu anlayabildiği ölçüde Allah'a tam anlamıyla teslim olabileceğini belirtmiştir. Allah aşkını taşıyan insan, "kalû belâ" da "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" sorusuna muhabbetle "belâ" demiştir. Bu aşk ile kesretlerden kurtularak insana dönüşmüştür. İnsan Allah'ın rûhundan üflendiği için daima sevgisi ile dolu olmalıdır. Rabia'nın koşulsuz sevgisi rûhların yaşadığı göklerde (âlem-i ervah) karşılık bulabilmiştir. Allah'ı sevmek bir uyanış, kemâle ulaşma ve yanıştır. İnsan aşk ile kemâle erer. Aşksız insan özsüz, gayesiz kuru bir daldır. Allah'ı seven insanı da sever. İnsanlar Allah'ın yeryüzündeki sevgili ailesi mesabesinde. Aşksız insan bahtsız olduğu için işleri bereketsiz, eğri ve cemiyete faydasızdır. İnsanlığa bir faydası olmadığı için de nûrsuz ve ölü mesabesinde.⁵⁴

Mardin, aşkın ilâhî tabiattan bir cüz olduğu için tüm mahlûkata sirayet ettiğini belirtmiştir. Bundan dolayı ilâhî aşkı taşıyan birinin "Hitler gibi milletini dünyadan ayırıp herkesten üstün görecektir şekilde tahakküme geçmesi ve Mussolini gibi başka milletleri hiçe sayması" beklenemez. Yaratılanlar Allah'ın birliğinde birleşmelidir. Bu birlik sayesinde samimiyet ve dayanışma ortaya çıkar. İnsanları birleştirecek şey Allah'a dost olmaktır. Kötülük yapanlar, Allah aşkından ayrı düşerek varlığını unutanlardır. Allah kendi rûhundan üflediği için insan benliğini aşkla kazanmalıdır. Âşık Hakk'ı sevdiği için halkı da sever. Sevmeyen ise kendine ve nefesine taparak her şeyi menfaati adına mübah bilir.⁵⁵

⁵¹ Mardin, *Müslüman Olmayanların Din Durumları*, 18-19; Mardin, *Varidât-ı Süleyman Şerhi*, 150; Mardin, *Hakikat İlmi İrfan*, 6.

⁵² Mardin, *Hakikat İlmi İrfan*, 5-9.

⁵³ Ömer Fevzi Mardin, *Din ve Safhaları* (İstanbul: Hilmi Kitabevi, 1949), 38-39; Mardin, *Varidât-ı Süleyman Şerhi*, 150-151.

⁵⁴ Mardin, *Varidât-ı Süleyman Şerhi*, 53-55.

⁵⁵ Mardin, *Varidât-ı Süleyman Şerhi*, 54.

Ömer Fevzi açısından aşk, kötü huyları güzelleştiren ve insanı mutluluğa ulaştıran ilâhî bir yetidir. İnsanı vehim ve kuruntulardan uzaklaştıran, gönlündeki kötü arzularından kurtararak gerçek özgürlük ve yetkinlik sağlayan güçtür. Allah aşkı, bütün yabancı his ve temâyülleri temizler. Allah, insanı kendi kemâlini göstermek için yaratmıştır. Bunun için aşk ile yanmak, rûhtaki kesâfet ile nefisteki kötü meyilleri yok ederek rûhu aslındaki letâfete erdirir. Aşkla kazanılan fenâfillâh mertebesinde Allah'tan uzaklaştıracak hisler ve ahlâk güzelliği ile uyuşamayan bütün temâyüller yok edilir.⁵⁶ İlginçtir ki Ömer Fevzi, bahsettiği kemâl için insanın üç dinden birine müntesip olmasını yeterli görmüştür. Çünkü Müslüman ve Hıristiyanın ortak din şerîatını kuran Musevi şerîatı, kanaat ve kuralları ile diğer şerîatları da bağlar. Musevilik, Hıristiyanlık ve Muhammedîlik dediği İslâm; beşeri tekâmül safhalarına göre talim, terbiye, düşünme ve ameli hayata geçme devirlerini tamamlamışlardır. Bundan dolayı şerîatları aynıdır.⁵⁷

4.2.2. Ömer Fevzi Mardin'e Göre Nûr

Kur'ân-ı Kerim'de Allah'ın Nûr olarak isimlendirilmesi⁵⁸ hasebiyle önem kazanan nûr kavramını Mardin, zât ve sıfat olarak ikiye ayırmıştır. Zât; nûrun kaynağı, sıfat ise zâttan tecelli eden ve sayısı çoğalan nûrlardır. Semâvî dinlerin kutsal kitaplarında sıfat nûru "Rûhu'l-Kudûs" ve "Rûh" olan melekler vasıtasıyla iner. Yine aynı şekilde Allah nûrunu; yeri ve göğü aydınlatarak zuhûr ettirmektedir. Allah nûru ile her şeyi ihata ettiği için fizik, tabiat ve tekâmül kanunları bu nûrun yansımalarıdır. Allah'ın nûru kıyamete kadar ilâhî tecelliler şeklinde cereyan edecektir.⁵⁹

Ömer Fevzi Mardin, metafizikî bir fenomen olan nûrun insanın amelleri sonucu eksilip çoğalabileceğinin belirtmiştir. Allah her şeyi nûrundan yarattığına göre insanın tekâmülü zorunludur. İnsan nefis ipini kendi eline alır da ona hükmederse ve dünyevî meşakkatlerden sıyrılırsa hakikat nûrunu görür. Nûra ulaşmanın yolu ibadet etmek, insanlara iyilikte bulunmak, iyi işler görmek, hayır ve hasenat işleri yapmaktır. Gaflet ve günahlar kesâfettir. Kesâfet ise nûrun aslındaki saflığını ve rûhunu bozan zulmet/karanlıktır. Kesâfetten kurtulmak için insan önce nefisini ıslah ve tasfiye etmeli sonra da dünyanın imar ve ıslahına hizmet etmelidir.⁶⁰ Ancak bu imar ve ıslah görevinden sorumlu peygamberleri açıkladıktan sonra Amerika'yı dünyanın diğer ıslahçısı olarak zikretmesi⁶¹ dini anlayışla uyuşmayan, anlamsız, hayal gücünün ürettiği kabullerdir.

4.2.3. Ömer Fevzi Mardin'e Göre Vahidiyet, Ahadiyet, Ulûhiyet

Allah, âlem ve insan ile ilgili hususları konu edinen varlık düşüncesinde vahdet ehli; vücûd'un kendinden sadır olan hakikatini kast ederek bölünme veya parçalanmayı kabul etmeyeceğini düşünür. Vücûd bütün varlıkların kendisiyle kaim olduğu hakikattir. Vahidiyet, kâinatın Allah'ın sarsılmaz birliğine delalettir. Her bir şeyde Allah'ın birçok isminin tecelli ettiği Ahadiyet, ilahi sıfattan bir makâmıdır. Bu makâm ne düşünülebilir ne

⁵⁶ 56 Mardin, *Hakikat ilmi irfan*, 214-216; Mardin, *Varidât-ı Süleyman Şerhi*, 54.

⁵⁷ Ömer Fevzi Mardin, *Kitap Ehli Ailesi* (İstanbul: Nûr Matbaası, 1952), 12; Mardin, *Varidât-Süleyman Şerhi*, 56-57.

⁵⁸ en-Nur 24/35.

⁵⁹ Mardin, *Hakikat ilmi irfan*, 216-218, 248.

⁶⁰ Mardin, *Varidât-ı Süleyman Şerhi*, 49-51.

⁶¹ Mardin, *Varidât-ı Süleyman Şerhi* 3, 43.

de akledilebilir. Ulûhiyet ise ilahlık anlamına gelmektedir ve bütün isim ve sıfatları kendisinde toplayan mertebedir.⁶²

Ömer Fevzi açısından vahidiyet, ahadiyetten, ahadiyet ise ulûhiyetten daha aşağı mertebededir. Vahidiyette isim ve sıfat fani olmaz. Bütün isim ve sıfatlar zatın hükmü ile zuhur etmektedir. Ahadiyette ne isimler ne de sıfatlar zuhur etmez. Bilakis hepsi onda yok olmaktadır. Burada sadece zâtın tasarrufu bulunmaktadır. Ulûhiyette ise bütün esma ve sıfatlar zuhur eder. Fakat her birisinin hakkı ne ise o verilir. Allah'ın muradına geldiği vakit Ömer Fevzi "Ben gizli bir hazine idim bilinmeyi istedim âlemi yarattım" hadisini hatırlatmıştır. Allah'ın zuhuru istemesi ile ahadiyet mertebesi tedricen esma ve sıfatlarla inmiştir. Artık bu esmâlar her yaratılarda tam manada tecellî etmektedir.⁶³

4.2.4. Ömer Fevzi Mardin Anlayışında Kalb

Biyolojik olarak insan vücudunun sol tarafında bulunan ve çam kozalağına benzeyen bir et parçası olan kalb; dini ve tasavvufî bağlamda bilgi ile düşüncenin aracıdır. Kur'ân ve hadislerde kalb; genellikle fuad, nüha, lüb ve rû gibi manalarda kullanılmıştır. Mutasavvıflar; kalbin nefis/benlik ve beden birleşiminde Hakk'ın marifetinin tecellî merkezi olduğunu söylemişlerdir.⁶⁴

Ömer Fevzi Mardin'e göre kalb; amirlerin (göz, kulak, dil, el, ayak) amiri, bütün iş, hareket ve tedbirlerin sahibi, hidayet, delâletin mekânıdır. Eğer delâletin merkezi olursa alçaşeytanın yuvası olur. Kalbin ıslahı ile bütün azalar ıslah olur; fesadı ile de bütün azalar fesat olur. Bütün sevaplar ve günahlar kalb aracılığıyla alınır. Şayet insan; kalbe atılan kötü hasletleri defetmeye çaba sarf edip muktedir olursa sevaba mazhar olur. Şayet çaba sarf etmezse azalara yenik düşüp günaha düşer. Kalb gayret ve ihtimam yeridir. Bu nedenle devamlı murakabe ile teftişe muhtaçtır.⁶⁵

Mardin, kalb kavramına değinirken şerîat ehlinin hakîkat ehlinin yükseldiği ruhu anlayamamalarından yakınır. Hakîkat ehlinin kalbinden geçenlere şerîat ehlinin tahammülü yoktur. Çünkü şerîat ehli; hakîkat ehlinin yükseldiği ufka ermemiş, esrar âlemine girmemiştir. Hakîkat ehlinin gördüklerini göremez; duyduklarını duyamaz. Binaenaleyh, hakîkat ehlinin bildiğini bilemez ve zorlansa da hazmedemez.⁶⁶ Ancak hakîkate ulaşabilmek için şerîatın emirlerine uygun hareket etmek gerekir. Çünkü şerîata bağlı olmayan hiçbir hakîkate itibar edilmemiştir. Bundan dolayı hakîkat tarîkatın; tarikat da şerîatın neticesi olarak görülmüştür. Bu sebeple şerîatın temelini oluşturan akaid, tefsir, hadis, fıkıh ilimlerinin iyi bir şekilde tahsil edilmesi şarttır. Tarikatlar, genellikle takvadan ayrılmama, nimete saygılı olma, her türlü hak sahipleri ile helalleşme, zulmetmeme, hısım akrabanın gönlünü alma, bütün işlerde sünnet-i seniyyenin gerektirdiği edebi devam ettirme, her hususta dikkatli olma, kulluk adına yapılan amellerin şerîata uygun olup olmadığını araştırıp, batıl ve hurafe olan şeyleri ibadet namına yapmama ve şerîatın yasakladığı şeylerden sakınma gibi şerîat düsturlarını kendilerine prensip olarak kabul etmişlerdir. Onlar, bu şekilde dinî hayatı en yüksek

62 Muhammed A'lâ b. Ali b. Muhammed Hamid Tehânevî, *Keşşâfü İstılâhâtî'l Fünûn ve'l-Ulûm* (Beyrut: Dâru Sadır, 1998), 109; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Anka Yayınları, 2005), 71,276.

63 Mardin, *Hakîkat ilmi irfan*, 104-106.

64 Süleyman Uludağ, "Kalb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/229; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 132.

65 Mardin, *Hakîkat ilmi irfan*, 154.

66Mardin, *Varidât-ı Süleyman Şerhi 1*, 100.

seviyede yaşayarak ve şeriatın düsturlarını sıkı bir şekilde takip ederek ilâhî sırlara yani ilâhî hakîkatlere aşına olmaya çalışmışlardır.⁶⁷

Ömer Fevzi Mardin, kalbin izahından sonra kalbin sağlıklı kalması için bazı tavsiyelerde bulunur. Bunlar arasında Allah'tan çekinerek fenalıklardan sakınmaya, her ne olursa olsun Allah rızası doğrultusunda hareket etmeye ve Allah'ın nizamını bozacak anarşiden uzak durmaya önem vermiştir. Bu hasletler ile ilâhî Havâtır kuvvetlenir. İnsanın inancına zarar veren şeytânî havâtırla mücadele etmek için kalbin selamet içerisinde olması gerekmektedir. Bu selamet ise insanın diline sahip olmasıyla olur. "Hıfz-ı Lisan" dil-kalb bütünlüğünde konuşma, hikmet ve iyilikleri beraberinde getirirken; ayarsız, kötü ve şeytânî havâtıra da dönüşebilir. Dil; zikir, dua, kıraat gibi Allah'a yaklaştıracak hizmetlerde kullanılmalıdır. Ayrıca dil, insan haklarına duyarsız kalmamalıdır. İnsan haklarını savunmak, halka hizmetin Hakk'a hizmet olduğunu söylemek nasıl kalbi rahatlatıyorsa bunlara muhalif gıybet ve sui zan hakîkate aykırı davranışlardır. Bu hasletler kalbi kasvet ve zulmete çevirir.⁶⁸

5.4. Ömer Fevzi Mardin'e Göre Mürid-Mürşid

Ömer Fevzi Mardin, Türkiye'de Arûsî-yi Selâmî Yapılanmasının Ömeriye kolunun kurucusudur. Kendisi müntesipleri tarafından hem "derviş (mürşid)" hem de "komutan" olarak kabul edilmiştir. "Türk milli karakterinin tarihi perspektifinin yansıması" olarak görülen Mardin'e "alperen", "alp (komutan)" ve "eren (şeyh-derviş)" lakapları verilmiştir.⁶⁹

Tasavvufî hayatın bir takım kural ve kaideleri bulunmaktadır. Nefis ile mücâhede ve riyâzeti usulüne uygun şekilde belirleyen mürşid ile bu kurallara uyan müridin arasındaki bağ önemlidir. Ömer Fevzi Mardin 'zât derviş' olarak yüceltilmiştir.⁷⁰ Çünkü ileri atılacak içtihatların öncülerinden biri olarak insanların yenileşme ihtiyacını karşılayan ve taassup ile benlik tefrikasından kurtaran kişi olarak görülmüştür. Bu anlayışla Mardin, her din ehlini kendi dininin esas prensipleri doğrultusunda bir görmesi ve birleştirmesi ile yüceltilmiştir.⁷¹

Ömer Fevzi Mardin, mürşid rehberliğinde nefis terbiyesine başlayan müridlerine bir takım tavsiyelerde bulunmuştur. Şeyhinin emrine uymak, yasakladıklarından kaçınmak ve şeyhine teslim olmak bunların başında gelmektedir. Yaşayan veya ölen mürşide hürmet, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e hürmet gibidir. Mürşidine ihtiram etmeyen kimse Allah'ın feyzinden mahrum kalır. Mürşid ise ilim ve irfanda cahil olmamalı, mürîde itinayla nasihat etmeli, gereksiz işlerden yüz çevirmeli, nefsinin isteklerine uymamalı ve ahlâksız olmamalıdır.⁷²

⁶⁷ Hasan Ellek, "Şeriat-Tarikat-Hakikat-Marifet Dörtlüsünde Şeriatın Yeri ve Önemi", *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 11(5) (2016), 249.

⁶⁸ Mardin, *Hakikat ilmi irfan*, 156-157

⁶⁹ Mim Kemal Öke, *Derviş ve Komutan: Özgürlük-Güvenlik Sarkacında Türkiye'nin Kimlik Sorunsalı* (İstanbul, Alfa Yayınları, 2004), 256.

⁷⁰ Erbil, *Mir'âtü'l-Hakâik*, 449.

⁷¹ Erbil, *Mir'âtü'l-Hakâik*, 450-455; Ömer Fevzi. Mardin, *Kurtuluş* (İstanbul: Aydınlık Matbaası, 1945), 44.

⁷² Mardin, *Hakikat ilmi irfan*, 186-188.

İddialara göre Ömer Fevzi Mardin; Kâdirî, Nakşibendî, Mevlevî ve Şabânî tarikatlarının usul ve adabları ile ilgili dersler okutmuş ve birçok mürid yetiştirmiştir.⁷³ Müridlerin eğitimiyle ilgilenirken bir takım kurallar ortaya koymuştur. Buna göre eğer seyr ü sülûk yolundaki mürid mahrumiyete uğrarsa mürişidine yaptığı itirazdan dolayıdır. Bu yüzden mürişide koşulsuz itaat esastır. Mürişid kendi şakirtlerine karşı ümmetin peygamberi gibi olduğu için mürid, edebe uymayan davranışlardan kaçınmalıdır. Mürişidine karşı olumsuz düşüncelerden kaçınmak, itirazdan uzak durmak, manevî hâl talebinde bulunmamak, tembellik yapmamak ve şüphe içerisinde bulunmamak sâlikin tamamen riayet etmesi gereken kurallardır. Mürid, sūfliğin yolculuğunun zor bir zihinsel ve rûhsal yolculuk olduğunu bilmelidir. Düşünme ve arınma süreçlerinde yanılısma tehlikesine karşı yolu bilen ve yaşantıdan geçmiş kılavuza ihtiyaç vardır. Yaşantısıyla yol gösterecek mürişidi bulmak da susamışın su aradığı sırada suyu bulması gibi hayata dönmeyi sağlar.⁷⁴

Ömer Fevzi Mardin'in dergâh olarak kullandığı evindeki sohbetlere Müslüman, Hıristiyan ve Musevi müritlerinin katıldığı, kimseden hediye kabul etmediği ve çalışmalarını "uygar bir cemiyet" üzere sürdürdüğü iddia edilmiştir. Kendi yolunun din taassubundan uzak, insancıl, halka hizmet düsturu olduğu belirten Fevzi, hitap edeceği kitleye göre eserler neşretmiştir. Çalışmalarını "hakikat ehlinin düşüncelerini günün dili ile anlaşılmasını kolaylaştırma" esasına dayandırmıştır. Mürişidliğinin ise İslâm dünyasının muasırlaşması, bugün BM'nin Türkiye-İspanya'nın ev sahipliğinde öngördüğü projenin tanımıyla Batı ile "Medeniyetler İttifakı" esasına bağlı olduğunu dile getirmiştir.⁷⁵

5.5.Ömer Fevzi Mardin'e Göre Zühd

Ömer Fevzi'ye göre zühd, tam bir teslimiyettir ve insanın hayatı boyunca yapması gereken en önemli görevdir. Zira zühd, Allah'tan başka talebin olmaması ve dünya ihtirasının kesilmesidir. Bu amaçla dünya gaye değil ebedi saadeti kazanma için bir vasıta olmalıdır. Allah'a dayanma her şeyin önüne geçmeli ve dünyada faydalı iş yapılmalıdır. Mâsivâdan uzak durmak için de faydasız ilim ve meşguliyetlerden vazgeçilmelidir. Çünkü mâsîva insanı fenalıklara götürür ve ilâhî merhametten uzaklaştırır. Böylece insan kendisine ve cemiyete düşman olur.⁷⁶

Ömer Fevzi Mardin açısından dünyada zâhid olmak; dünyayı imar etmek ve medeniyet bilinci kurmaya dayanmıştır. İnsan hakları düşüncesinin egemen olmasını ısrarla savunarak, zühdün insanî telakkisine vurgu yapmıştır. Bu insan telakkisinde de âyetleri te'vil etmekten geri kalmamıştır. Nitekim "Ve şüphesiz ki, insan için kendi çalıştığından başkası yoktur"⁷⁷ âyetini, "insanlık için çalışılması halinde Allah'ın ubudiyetinin kazanılacağı" şeklinde yorumlamıştır. Dolayısıyla insan sosyal bir varlıktır ve zühd insan içerisinde, insanın iyiliği için yapılmalıdır. Ona göre dünyadan el etek çekilerek köşeye çekilme devri artık kapanmıştır. Bu bağlamda zühd, başkaldırı ve eylem hareketidir. Mardin, Bolşeviklik ve kapitalizmin kaskacında yorgun düşen halkın ayağa

⁷³ Nafiz Baba Uncu, Mustafa Aziz Çınar, Necmettin Oyman, Mehmet Faik Erbil, Azra Garih (Üzeyir Garih'in babası), Alparslan Türkeş kamuoyunda sıkça zikredilen isimlerdir. Bkz. Abdullah Muradoğlu, *Öldürülen Sır: Garih- Sıradışı Bir Musevi'nin Portresi* (İstanbul: Bakış Yayınları, 2001), 121-130.

⁷⁴ Mardin, *Hakikat ilmi irfan*, 186-194..

⁷⁵ Ökge, *Gazi ve Sûfi*, 108.

⁷⁶ Mardin, *Hakikat ilmi irfan*, 197.

⁷⁷ Necm, 53/39.

kalkmasını ve kuvvetlilerin fakirleri sömürmelerinin engellenmesini bu başkaldırıya bağlamıştır. İnsanın köşesine çekilerek ilgisiz kalışını eleştirmiş ve demokrasi özlemini dile getirmiştir. Zühdü demokrasi ile ilişkilendirmekten kaçınmayan Mardin, daha da ileri giderek Kur'ân-ı Kerim'de istenilen rejimin demokrasi olduğunu iddia etmiştir.⁷⁸ İslâm'ın kendisinin sulh, farklı din ve mezheplere özgürlük tanıdığını bilen Mardin'in pozitivist ve hümanist felsefeler ikame eden yeni rejime hizmet ettiği söylenebilir. Bu tür söylemler, hak olan bir takım sözler içerisinde bâtılı güzel gösterme gayretinden başka bir şey değildir. İslâm'ın kendisi insan hakları ve diğer din mensuplarına özgürlük verdiği için demokrasiyi zaten içerisinde barındırır.

Ömer Fevzi, zühdün refah ve rahatlığa tepki olarak ortaya çıkmasını sahabe hayatlarından örnekler vererek açıklamıştır. Dünyanın gönüllerine yerleşmediği bu zatlar isâr, infak ve şefkat numuneleridir. Hz. Ömer servetinin yarısını, Hz. Ebubekir bütün malını, Hz. Osman ile Abdurrahman b. Avf yardımları ile Hak için halka hizmet etmişlerdir. Dünya menfaatleri için Haktan vazgeçen asiler; haklara riayet etmeyen, helâl-haram ayırt etmeyerek mal ile servet biriktirenlerdir. Mardin, yakın tarihimizde dünyevileşmeye tepki veren Gandi'yi dönemin zâhidi olarak görmüştür. Çünkü Gandi, hırslarına karşı beyaz kefen giymenin yanında genellikle keçi sütü ile gıdalanmıştır. Demek ki yaşamın idame ettirilmesinde gerekli olan zaruri ihtiyaçlar temin edilerek kanaatkâr bir hayat yaşanması mümkündür. Aksi takdirde dünyanın lezzet ve cazibesine kapılarak, hırs ve tama' göstermek âhîret gayesinden yoksun bırakır.⁷⁹

5.6. Ömer Fevzi Mardin'e Göre Nefs

Tasavvufta nefis, kötü vasıfları ile azarlanan huy ve fiillerden ibaret olup his ile iradeli hareket kuvvetini taşıyan lâtif bir cevherdir.⁸⁰ Nefs, insanı dünya hayatındaki lezzetlere ve şehvetlere çektiği için, kötü ve bozuk unsurlar için kullanılır. İnsanla Allah arasına giren en büyük engel olduğu için sâlik; yoldaki "nefs-i emmâre, nefis-i levvâme, nefis-i mülhime, nefis-i mutmainne, nefis-i raziye, nefis-i marziyye ve nefis-i kâmile" mertebelerini tek tek geçerek ahlâkî olgunluğa erişmelidir.⁸¹ Sûfî düşüncenin ürünü olan eserlerde, nefsin kavramsal anlamı yanında nefisle mücadele hususları ele alınmıştır. Allah'ın insana verdiği nefsin, tasavvufun genel meselesi olduğunu Cüneyd-i Bağdadî'nin "Tasavvuf sulhu olmayan bir cenktir"⁸² şeklindeki tanımlamasından anlamak mümkündür. Bu anlamda nefsin; kötülüğün temeli ve şerrin kaynağı⁸³, gaflet mekânı,⁸⁴ kötülüğü emredici⁸⁵ olarak zikredilmesi; amacı Allah'a ulaşmak olan insanın daima nefisle mücadele etmesini gerekli kılmaktadır.

⁷⁸ Ömer Fevzi Mardin, *Istirab* (Ankara: Sinan Matbaası, 1944), 40-42, Ömer Fevzi Mardin, *Ümit* (Ankara: Sinan Matbaası, 1945), 185.

⁷⁹ Mardin, *Istirab*, 15; Mardin, *Hakikat ilmi irfan*, 201.

⁸⁰ Ebû'l Fazl Cemâlüddîn Muhammed İbn Manzûr, *Lisanû'l- Arab* (Beyrut: Dâru'l-İhya, 1999), 14/234; Cürcanî, *et-Ta'rifat*, 262.

⁸¹ Memduh Zübî, *Mu'cemu's-Sûfî* (Beyrut: Dâru'l-Cil, 2004), 404.

⁸² Ebu'l-Kâsım Abdülkerim b. Hevâzin el- Kuşeyrî, *er-Risâletü'l Kuşeyriyye*, thk. Abdülhalîm Mahmûd-Mahmûd b. eş-Şerîf (Kahire: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1989), 190.

⁸³ Ali b. Osman Cüllâbî Hücvirî, *Keşfu'l-Mahcûb Hakikat Bilgisi*, haz. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2010), 259.

⁸⁴ Ebû Tâlib Muhammed b. Ali el-Mekkî, *Kûtu'l-kulûb*, thk. İbrahim er-Rıdvânî (Kahire:ys., 2001), 1/225.

⁸⁵ Ebû Nasr Abdullah b. Ali b. Muhammed es-Serrâc, *el-Lüma'*, thk. Abdülhalîm Mahmûd Tâhâ-Abdülbâkî Surûr (Kahire: Dâru'l-Kütübü'l-Hadîs, 1960), 393.

Ömer Fevzi Mardin, güzel ahlakın sakıt olması ile kötü fiillerin zuhura çıkmasına sebebin nefis olduğunu, insanın nefs-i emmâre mertebesinde doğduğunu ancak kabiliyet ve fitratına uygun davranmasıyla yüksek mertebelere erişmesinin mümkün olacağını belirtmiştir. Avamın mertebesi olan emmârede menfaatler ön plandadır. İnsan menfaati için hiçbir kötülük ve zulümden kaçınmaz. Bu evredekiler için asıl mutluluk sevdiği şeyleri elde etmeleridir. Dolayısıyla kuvvetlerini, akıl ve zekâlarını başkalarının zararlarına kullanabilmektedirler. Bu evrede yapılacak şey bu insanları uyarmaktır.⁸⁶

Yaratılışı itibarıyla güzel ameller yapmamakta inat eden ve ubûdiyetten uzak olan nefsin terbiye edilmesi için tarîkate ihtiyaç vardır. Tarîkate girildiğinde levvâme ve mülhime mertebeleri ile eğitim başlamaktadır. Mutmainne, râziye ve marziyye mertebeleri ise hak yolunun ulaştığı mertebelere dir. Mertebelerin sonu kalbin tatmin olması ve insanın hiçliğinin farkına varmasıdır. Hiçliğinin farkında olan kimse başkalarına faydalı olabilir. Benliğiyle, bedeniyle mâsivâdan arındığı için fedakârlıktan kaçmaz.⁸⁷ Ancak Mardin bu fedakârlığı anlatış biçimi mantıksal ve teolojik bir sorun doğurmaktadır. Zira İslâm ilmi olan tasavvufun şerîat-tarîkat ve hakikat kavramlarını İncil'den pasajlarla açıklamıştır.⁸⁸ Mardin'in her dinden insanı kemâlâtla müjdelemesi de dini plüralizmi (çoğulculuk) benimsediğini göstermektedir.

Mardin açısından Allah'a hizmet, nefsin yerine rûhu diriltmektir. Ancak bu dirilme şerîat hükümleriyle değil insanlığa hizmetle olacaktır. Dünya ve cennet beklentisi olmayanın yeryüzünde hizmet etmesi ve insanlığa mâl olması beşeriyet için gururdur. İnsanlık ıstıraptan kurtulup selamete erişinceye kadar bu insan modeli toplumda aranacaktır.⁸⁹ Ancak Fevzi'nin diğer din mensuplarına karşı cömertliğini İslâm reddetmektedir. Çünkü Kur'ân'da "Allah katında hak din İslâmdır"⁹⁰ ve sadece bu akideye iman edenler cennete girebilir. Hz. Peygamber'in "Kim kalbiyle tasdik ederek Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın Resûlü olduğuna şehâdet ederse Allah ona cehennemden haram kılar"⁹¹ hadisinde görüldüğü üzere "Kelime-i Tevhid" âhiretin anahtarıdır. Ayrıca Hz. Peygamber İslâm'ı kabul etmeyen Yahudi ve Hıristiyanlarla mücadele etmiştir. Dinleri birleştiren bir anlayışı tasavvufu bağdaştırarak anlatmak bâtıldan öteye geçmemektir.

Aynı şekilde insan-ı kâmil kavramını da insana faydaya dayandırmış ve devlet ile milleti her şeyin üstünde görmüştür. Bu insan prototipi, demokrasinin şartlarını yerine getirmenin yanında kendi şahsı için istediğini her kesimden insan için ister. Mardin, insanların birlik içinde olması gerektiğini ifade etmek için "birliğin mukaddes menfaati gözetilmeli" şeklinde bir cümle kurmuştur. Bu ifade tartışmaya yol açmıştır. Zira Mardin'in üyesi olduğu masonlar tarafından desteklenen "Manevî Cihazlanma Derneği"ni kastettiği belirtilmiştir.⁹²

⁸⁶ Mardin, *Hakikat ilmi irfan*, 292; Mardin, *Varidat*, 164.

⁸⁷ Mardin, *Hakikat ilmi irfan*, 298.

⁸⁸ Mardin, *Hakikat ilmi irfan*, 300.

⁸⁹ Mardin, *Hakikat ilmi irfan*, 298-300.

⁹⁰ Âl-i İmrân, 3/19.

⁹¹ Buhârî, İlim, 49.

⁹² Ramazan Kurtoğlu, *Tanrı İmparatorluğu ve Türkiye* (İstanbul: Destek Yayınları, 2020), 286-288.

Sonuç

Ömer Fevzi Mardin, Osmanlı devletinin son evresiyle Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş döneminde önemli görevlerde bulunmuş bir düşünürdür. Ailesinden gelen tarikat geleneğini sürdürmekle beraber askerliği döneminde tanıştığı Arûsî tarikatına intisap etmiştir. Filibeli Ahmed Hilmi'nin Türkiye'de kurduğu Arûsî Selâmî yapılanmasının Ömeriyye kolunu kurarak Cumhuriyet devrimlerine uygun fikirler ortaya koymuştur.

Ömeriyye yapısı itibarıyla şerîata uygun olmayan tasavvuf görünümlü bir yapılanmadır. Yeni bir din anlayışı ortaya koyan Bahâilikle benzerliğine, Yahudi ve Hıristiyan propagandası yaptığına dair eleştiriler; yapılanmanın dinî saiklerle kurulmadığını göstermektedir. Yapılanmanın kurucusu Ömer Fevzi Mardin'in İslâm'ı diğer din ve anlayışlarla birleştirme çabasında olduğu yaptığı ilmî çalışmaların bir kısmında görülmektedir. Şerîata uymayacak şekilde yorumladığı şehitlik, mevlid, ibrâhimî dinler meseleleri, onun bireysel dindarlığının tezahürlerini göstermektedir. Mardin'in dinler arası diyalog ve misyonerlik faaliyetleri çerçevesindeki dinî anlayışının ise İslâm'a değil dinî hükümleri olmayan inançlara hizmet ettiği söylenebilir. Özellikle Cumhuriyet döneminin seküler ortamına hizmet eden görüşleri, hümanizm ve evrensel değerlerle topluma sunulmuştur.

Ömer Fevzi Mardin'in tasavvufu dinler üstü görmesi, tasavvufî kavramları ele alışından anlaşılmalıdır. İslâm âyetlerinin yanı sıra tahrif olan Yahudilik ve Hıristiyanlığın pasajlarını kullanarak ele aldığı tasavvufî kavramlar, yeni dünya düzeninin insan anlayışını ortaya koymaktadır. Bağlamından kopartılan kavramların bir dönemin ve zümrenin dinî ve tasavvufî anlayışını ortaya koyduğu söylenebilir. Bu anlayışla zühd, mürid-mürşid, varlık, kalb, aşk, nûr kavramları "uygar bir cemiyet" oluşturmak amacıyla kullanılmıştır. Hümanist felsefesini tasavvuf kavramlarıyla topluma sunan Mardin'in devrin tarikat erbabına uygulanan tecride hiç uğramaması; Cumhuriyet döneminde tarikatları din düşmanı, yobaz, çağ dışı olarak konumlandıran sistemin tezatlığını göstermektedir. Allah'ın istediği yönetim şeklini demokrasiye bağlayan Ömeriyye yapılanmasının kollanması dostluk ve ittifak ilişkisinin çıkarlara göre şekillendiğini göstermektedir.

Çalışmamız Ömer Fevzi Mardin ve yapılanmasının tasavvufa getirmiş olduğu yorumları tasavvuf ilmiyle mukayese etmek ve bu yapılanmanın gerçek görüşlerini ortaya koymak açısından önem arz etmektedir. Ömer Fevzi'nin Cumhuriyet dönemine göre tasavvufu ve dini yorumlamasını ele almak günümüzde de faaliyetlerini sürdüren Ömeriyye'nin genel yapısını anlamayı kolaylaştıracaktır.

Kaynakça

- Abdulkerim, Ahmed. *en-Nefehâtü'l-Şâziliyye ve'l-Esrâru'l-Esmeriyye*. Kahire: Matbaatü'l-Fecri'l Cedîd,1998.
- Altındal, Aytunç. *Gül ve Haç Kardeşliği-Avrupa Birliği'nin Gizli Masonik Kimliği*. İstanbul: Yeni Avrasya Yayınları, 2013.
- Altıntaş, Hayruni. *Tasavvuf Tarihi*. İstanbul: Akçağ Yayınları, ts.
- Arşiv Belgesi: 28 Mart 1944, BCA BMGMK, Katalog Numarası: 030 10/86 570 7.
- Atar, Fahrettin, "Şehid". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 38/42. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,2010.
- Balkan, Ali Fuad. *Mevlid: Değerden Ritüele*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2019.
- Berkes, Niyazi. *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. çev. Ahmed Kuyaş. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004.

- Bursalı Mehmed Tâhir Efendi. *Osmanlı Müellifleri*. haz. A. Fikri Yavuz ve Diğerleri. 3 Cilt. İstanbul: Meral Yayınevi, ts.
- Büyüker, Kâmil. "İstanbul'da Mardinli Bir Asker, Mutasavvıf: Ömer Fevzi Mardin (1878–1953)". *Makalelerle Mardin IV Önemli Simalar Dini Topluluklar*. ed. İbrahim Özcoşar. İstanbul: Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi, 2007.
- Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Anka Yayınları, 2005.
- Cürcânî, Seyyid Şerif. *et-Ta'rifât*. İstanbul: Matbaa-i Amire, 1245.
- Debus, Esther. *Sebilürreşâd/Kemalizm Öncesi ve Sonrası Dönemdeki İslamcı Muhalefete Dair Karşılaştırmalı Bir Araştırma*. çev. Atilla Dirim. İstanbul: Libra Yayınları, 2009.
- Demirci, Mustafa. "Türkiye'nin Çağdaşlaşma Sürecinde Tarikatlar". *Türkiye'nin Çağdaşlaşma Problemi ve İslam Sempozyumu*. Ankara, 2000.
- Dikici, Ali. "Millî Şef İsmet İnönü Dönemi Laiklik Uygulamaları". (42). ss. 161-192. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*. 2008.
- Efe, Ahmet. *Çerkez Ethem*. İstanbul: Bengi Yayınları, 2007.
- Ellek, Hasan. "Şeriat-Tarikat-Hakikat-Marifet Dörtlüsünde Şeriatın Yeri ve Önemi". *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 11(5) (2016). ss. 249-268
- Erbil, Mehmet Faik. *Mir'âtü'l-Hakâik (Hakikatlerin Aynası)*. İstanbul: İrfan Yayıncılık, 2006.
- Esmer, Seyyid Abdüsselâm el-. *el-Envârü's-seniyye fî esânîdi't-tarîkatî'l-'Arûsiyye*. Kahire: Dârü't-Tibâati'l-Muhammediyye, 1964.
- Gündüz, İrfan. "Abdüsselâm el-Esmer", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/301. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Hücvirî, Ali b. Osman Cüllâbî. *Keşfu'l-Mahcûb Hakikat Bilgisi*. haz. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2010.
- İbn Manzûr. Ebü'l Fazl Cemâlüddîn Muhammed. *Lisanü'l- Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dârü'l-İhya, 1999.
- Kalaç, Rıdvan. "Cumhuriyet Dönemi Hadis Şerhçiliği: Ömer Fevzi Mardin Örneği", *Yakın Doğu İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (2022), 275-294.
- Kam, Ferid. *Vahdet-i Vücûd*. haz. Mustafa Kara. İstanbul: İnsan Yayınları, 2005.
- Kara, İsmail. *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi 1 Metinler Kişiler*. İstanbul: Dergâh Yayınları, İstanbul, 2011.
- Kara, Mustafa. "Küçük Hüseyin Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 32/99-100. Ankara: TDV Yayınları, 2019.
- Kara, Mustafa. "Tekke". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 40/368-370. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.
- Kara, Mustafa. *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2010.
- Kaynar, Mete Kaan. *Türkiye'nin 1950'li Yılları*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.
- Khan, Inayat. *Lectures on Sufism*. ed. Sharif Graham. New Delhi: Omega Publications, 2002.
- Kısakürek, Necip Fazıl. *Son Devrin Din Mazlumlari*. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2010.
- Komisyon. *el-Mu'cemu'l-Vasît*. 2 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Komisyon. *Türkiye'de Tarikatlar: Tarih ve Kültür*. ed. Semih Ceyhan İstanbul: İSAM Yayınları, İstanbul 2015.
- Kselman, Thomas A. *Death and Afterlife in Modern France*. New Jersey: Princeton University Press, 1993.
- Kurtoğlu, Ramazan. *Akıl Sağlığı Tsunami*. İstanbul: Destek Yayınları, 2020.
- Kurtoğlu, Ramazan. *Babil'den Günümüze İsrail-Amerikan Kehanetleri*. İstanbul: Destek Yayınları, 2019.
- Kurtoğlu, Ramazan. *Tanrı İmparatorluğu ve Türkiye*. İstanbul: Destek Yayınları, 2020.
- Kuşeyrî, Ebu'l-Kâsım Abdülkerim b. Hevâzin el-. *er-Risâletü'l Kuşeyriyye*, thk. Abdulhalîm Mahmûd-Mahmûd b. eş-Şerîf (Kahire: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1989, 190.
- Lewis, Samuel. *Sufi Vision and Initiation: Meetings with Remarkable Beings*. California: Sufi Islamia/Prophecy Publications, 1986.
- Mardin, Ömer Fevzi. *Allah'ın Hilkatte Muradı*. İstanbul: Nûr Matbaası, 1952.

- Mardin, Ömer Fevzi. *Müslüman Olmayanların Din Durumları*. İstanbul: Nûr Basımevi, 1952.
- Mardin, Ömer Fevzi. *Dinî Hasbihâl*. sad. Mim Kemal Öke. İstanbul: İrfan Yayıncılık, 2000.
- Mardin, Ömer Fevzi. *Din ve Hikmetleri*. İstanbul: Çeltut Matbaası, 1940.
- Mardin, Ömer Fevzi. *Hıristiyanlarda İtibah Hareketleri*. İstanbul: Sinan Matbaası ve Neşriyat Evi, 1944.
- Mardin, Ömer Fevzi. *Kurtuluş*. İstanbul: Aydınlık Matbaası, 1945.
- Mardin, Ömer Fevzi. *Kitap Ehli Ailesi*. İstanbul: Nûr Basımevi, 1952.
- Mardin, Ömer Fevzi. *Varidât-ı Süleyman Şerhi*. İstanbul: Kemal Matbaası, 1951.
- Mardin, Ömer Fevzi. *Hakikat İlmi İrfan*. İstanbul: İbrahim Hilmi Kitabevi, 1946.
- Mardin, Ömer Fevzi. *Istırab*. Ankara: Sinan Matbaası, 1944.
- Mardin, Ömer Fevzi. *Ümit*. Ankara: Sinan Matbaası, 1945.
- Mardin, Ebül'ula. *Huzur Dersleri 2*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2017.
- Mardin, Şerif. *The Genesis of Young Ottoman Thought; Study in the Modernization of Turkish Political Ideas*. New Jersey: Near Eastern Studies Department Princeton University, 2000.
- Mardin, Şerif. *Türkiye'de Din ve Siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.
- Mekkî, Ebû Tâlib Muhammed b. Ali el-Kûtu'l-kulûb. thk. İbrahim er-Rıdvânî. Kahire:ys., 2001.
- Mısıroğlu, Kadir. "Ömer Fevzi Mardin Kimdir İtikâden Durumu Nasıldır?". YouTube. Yayın Tarihi 18 Nisan 2015. <https://kadmisiroglu.com/tag/mustafa-aziz-cinar>.
- Mihr-i Din Arusi (Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi). *İki Gavs-ı Enam Abdülkadir Geylani ve Abdüsselam el Esmer*. haz. Arzu Meral. İstanbul: Revak Kitabevi, 2012.
- Muradoğlu, Abdullah. *Öldürülen Sır: Garip-Sıradışı Bir Musevi'nin Portresi*. İstanbul: Bakış Yayınları, 2001.
- Muradoğlu, Abdullah. "Türkeş'in Gizli Dünyası (5 bölümlük yazı dizisi)". *Yeni Şafak Gazetesi* (14.08. 2003).
- Musahan, Ali Yıldız. "İslam itikadı açısından "dinler arası diyalog'un eleştirisi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(42) (2016), ss. 1307-9581.
- Nasr, Seyyid Hüseyin. *Gülşen-i Hakikat*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2015.
- Noyan, Sadettin. *Yıldızlara Yakın Şehir: Mardin*. Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2005.
- Öke, Mim Kemal. Derviş ve Komutan: Özgürlük-Güvenlik Sarkacında Türkiye'nin Kimlik Sorunsalı. İstanbul: Alfa Yayınları, 2004.
- Öke, Mim Kemal. *Gazî ve Sûfî*. İstanbul: İrfan Yayıncılık, 2009.
- Öngören, Reşat. "Tarikat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 40/95-105. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Rustow, A. Dankwart. "Türkiye'de İslâm ve Politika: 1920-1955". *Derleme Türkiye'de İslam ve Laiklik*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1995.
- Serrâc, Ebû Nasr Abdullah b. Ali b. Muhammed es-el-Lüma', thk. Abdulhalîm Mahmûd Tâhâ-Abdulbâkî Surûr. Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Hadîs.
- Sezen, Yümnî. *Dinler Arası Diyalog İhaneti*. İstanbul: Kelam Yayınları, 2006.
- Şair, Arif Sacit. "Türk'ü Titretip Kendine Döndürme Yazısı". *Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm Yolunda Fabrika* 59 (Ekim 2004), 57-64.
- Tehânevî, Muhammed A'lâ b. Ali b. Muhammed Hamid. *Keşşâfû Istilâhâtî'l Fünûn ve'l-Ulûm*. Beyrut: Dâru Sadır, 1998.
- Trimingham, J.Spencer. *The Sufi Orders in Islam*. London: Oxford University Press, 1971.
- Uludağ, Süleyman. "Kalb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 24/229. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Vassâf, Osmanzâde Hüseyin. *Sefîne-i Evliyâ*. haz. Mehmet Akkuş ve diğerleri.4 Cilt. İstanbul: Kitabevi, 2006.
- Yalçın, Soner. *Beyaz Müslümanların Büyük Sırrı-Efendi 2*. İstanbul: Doğan Yayıncılık, 2006.
- Yılmaz, Hasan Kâmil, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.
- Yüksel, Çağdaş. "Birinci Dünya Savaşı'nda Ataşe Militer Ömer Fevzi Bey'in İran'daki Faaliyetleri". *Ulakbilge*.(2018). 6 (30).1549-1556.
- Zübî, Memduh. *Mu'cemu's-Sûfî*. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 2004.